

บทที่ 1

บทนำ

สภาพปัญหา

"อำนาจ (Power) เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง ในทุกๆสังคม เพราะอำนาจ เป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพซึ่งในอันที่จะจัดระเบียบทางการเมืองภายในสังคม ช่วย ให้ผู้ปกครอง, กลุ่มผู้ปกครองสามารถผลัดเปลี่ยนกันทำหน้าที่ปกครองสังคมได้ตลอดมา"¹

การศึกษาเกี่ยวกับอำนาจนั้น นักรัฐศาสตร์ให้ความสนใจมานานแล้ว และ ถือว่าเป็นหัวใจของการศึกษาทางรัฐศาสตร์มาทุกยุคทุกสมัยตั้งแต่สมัยโบราณเป็นต้นมา โดยเฉพาะในทางตะวันตกจะสนใจมาก จะมีระบบ, ระเบียบ, แบบแผนในการศึกษาที่ชัดเจน นักรัฐศาสตร์ให้ความสำคัญเป็นพิเศษเรื่องอำนาจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวกับการปกครอง และสาธารณชน โดยถือว่า อำนาจ เป็นกุญแจสำคัญในการทำ— ความเข้าใจ ความสัมพันธ์ทางการเมือง และสังคมมนุษย์ ตั้งแต่การศึกษาของเพลโต (Plato), อริสโตเติล (Aristotle), เซ็น ออกัสติน (St. Augustine) แมคเคียเวลลี (Machiavelli), ฮอบส์ (Hobbes), ล็อก (Locke), มาร์กซ์ (Marx) มาถึงปัจจุบัน

ในยุคสมัยปัจจุบันนี้ก็มีนักรัฐศาสตร์มากมายที่สนใจศึกษาเรื่องอำนาจ เช่น Harold D. Lasswell และ Abraham Kaplan เขาทั้งสองกล่าวว่า "ลัทธิ เกี่ยวกับอำนาจก็คือลัทธิการเมือง และศาสตร์เกี่ยวกับอำนาจ (ในความหมายที่แคบ ที่ สุด) ก็คือ รัฐศาสตร์ (Political Science) นั่นเอง"²

¹วิชา สุจริตชนารักษ์, "ความคิดเกี่ยวกับอำนาจในสังคมไทย," วารสารรวมบทความประวัติศาสตร์ 3(พฤศจิกายน 2524): 1.

²Harold D. Lasswell and Abraham Kaplan, Power and Society: A Framework for Political Inquiry (Connecticut:The Carl Purington) Rollings Printing-Office of the Yale University Press, 1950), p.82.

ในวงวิชาการทางรัฐศาสตร์ของไทยก็มีนักวิชาการไม่น้อยที่สนใจเรื่องของ
อำนาจ โดยกล่าวว่า

การศึกษารัฐศาสตร์โดยเนื้อแท้แล้วก็คือ การศึกษาเรื่องของอำนาจ
อีกนัยหนึ่ง การเมืองเป็นเรื่องของการขัดแย้งแห่งผลประโยชน์ ตั้ง
แต่สองคนขึ้นไป หรือของกลุ่มบุคคลตั้งแต่สองกลุ่มขึ้นไป ในการ
ขัดแย้งดังกล่าวแต่ละฝ่ายต่างพยายามแสดงอำนาจและอิทธิพลของตน-
ออกมา เพื่อให้ผลประโยชน์ของตนได้รับการตอบสนอง หรือเพื่อ
ให้บรรลุเป้าหมายแห่งผลประโยชน์ของตน³

การศึกษาเกี่ยวกับ "อำนาจ" นั้น นักรัฐศาสตร์สนใจศึกษาในหลายประ-
เด็น เพราะเรื่องนี้เป็นเรื่องใหญ่ในทางการเมือง การปกครอง และมีความ
สำคัญต่อระบบสังคมทั้งระบบมาก อย่างไรก็ตาม ปัญหาสำคัญที่นักรัฐศาสตร์มักจะ
สนใจเป็นพิเศษ⁴ คือ

1. คุณสมบัติของอำนาจ
2. ปัจจัยที่ก่อให้เกิดอำนาจ
3. การใช้ใช้อำนาจ

นักรัฐศาสตร์พยายามค้นคว้ามาช้านานว่าคำว่าอำนาจนั้นมีคุณสมบัติอย่างไรหรือมีรูป-
ร่างลักษณะเป็นอย่างไร และอะไรเป็นสาเหตุที่ทำให้บุคคลหรือกลุ่มต่าง ๆ มีอำนาจ
ขึ้นมา นอกจากนั้นยังสนใจที่ว่า เมื่อบุคคลหรือกลุ่มต่าง ๆ มีอำนาจขึ้นมาแล้วเขาใช้-
อำนาจไปอย่างไรและเพื่อเป้าหมายอะไร และผลที่เกิดขึ้นจะเป็นอย่างไร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³ระคม วงษ์หอม, "แนวคิดเรื่องชนชั้นนำและการศึกษาโครงสร้างอำนาจ
ชุมชน," รัฐศาสตร์สาร 9 (พฤษภาคม - สิงหาคม 2526) : 1.

⁴การศึกษาเรื่องอำนาจนั้น เราสามารถศึกษาได้อย่างกว้างขวางมากมาย
หลายประเด็น แต่ผู้เขียนได้เลือกประเด็นสำคัญมาศึกษา 3 ประเด็นด้วยกันโดยมองว่า
ทั้ง 3 ประเด็นนี้เป็นการเพียงพอที่จะทำความเข้าใจเรื่องของอำนาจในภาพรวมได้

ที่ผ่านมาการศึกษาความคิดความเชื่อทางการเมืองนั้น นักรัฐศาสตร์ไทย ส่วนใหญ่มุ่งจะศึกษาเน้นเฉพาะภาคกลางเป็นสำคัญ เช่น ในแง่รัฐก็มักจะเริ่มจากกรุง สุโขทัย, อโยธยา, รัตนโกสินทร์หรือศึกษาจากวรรณกรรมก็มักจะใช้วรรณกรรมของภาค กลางเป็นสำคัญ เช่น รามเกียรติ์, ขุนช้างขุนแผน, ไตรภูมิพระร่วง, สุนทรภู่, เทียบวรรณ เป็นต้น การศึกษาที่เริ่มจากภาคกลางเช่นนี้ มีประโยชน์คือวางวิชาการทาง รัฐศาสตร์มาก เพราะภาคกลางโดยเฉพาะด้านการเมืองและวัฒนธรรมใหญ่เป็นจุดศูนย์กลาง ของประเทศ เป็นที่รวมศูนย์ของอำนาจในสังคมไทย อย่างไรก็ตาม การ ศึกษาเช่นนี้ก็ยังไม่เพียงพอที่จะเข้าใจสภาพทั้งหมดของประเทศที่แจ่มชัดและละเอียดครบ ถ้วนสมบูรณ์ได้ เพราะประเทศไทยเป็นอาณาจักรที่กว้างใหญ่มีภูมิภาค มีท้องถิ่นที่มี ลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกัน กระจายไปตามท้องที่ต่าง ๆ ในการประกอบเป็นอาณาจักร ไทยนี้

ดังนั้น การศึกษาความคิดทางการเมือง โดยเฉพาะการศึกษาความคิดเกี่ยวกับ "อำนาจ" ของแต่ละภาคแต่ละท้องถิ่นจึงมีประโยชน์ในแง่ที่จะเสริมความเข้าใจทาง การเมืองให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น จะช่วยให้วงวิชาการทางรัฐศาสตร์ได้เข้าใจความคิดทาง การเมืองในสังคมไทยได้รอบคอบ และกว้างขวางยิ่งขึ้น

ในการศึกษาความคิดเกี่ยวกับ "อำนาจ" นั้น มีรูปแบบและวิธีการศึกษามาก มายวิธีหนึ่งก็คือ การแบ่งยุคสมัยของการศึกษา โดยทั่วไปจะแบ่งยุคสมัยการศึกษา ออกเป็นยุคโบราณ, ยุคปัจจุบัน และยุคอนาคต ในยุคโบราณ หรือในแง่ประวัติ ศาสตร์ ความคิดทางการเมืองนั้น นักรัฐศาสตร์ได้ให้ความสำคัญมาก เพราะว่า ประวัติศาสตร์ย่อมเป็นเครื่องชี้วัดหนึ่งถึงสภาพปัจจุบันและอนาคต ถ้าเราไม่ศึกษาประวัติศาสตร์ ไม่เข้าใจพื้นฐานความคิดการเมืองสมัยก่อนแล้ว ก็เป็นการยากที่เราจะ เข้าใจปัจจุบัน และแนวโน้มในอนาคตได้

ดังนั้นการศึกษาความคิดดั้งเดิมของไทยจึงมีประโยชน์ที่จะทำให้เราได้เข้าใจ ลักษณะเฉพาะพื้นฐานความคิดทางการเมืองของไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การศึกษา เฉพาะภาค, เฉพาะ ดินแล้วก็จะทำให้เราเข้าใจลักษณะพิเศษของดินแดนส่วนหนึ่งของ สังคมไทย อันมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับสังคมไทยโดยส่วนรวมได้ดียิ่งขึ้น

ภาคอีสาน เป็นดินแดนทิศตะวันออกเฉียงเหนือของไทยที่มีพื้นที่กว้างใหญ่ มี ประชาชนมากมาย มีประวัติและอารยธรรมมายาวนาน ดังนั้น การศึกษาความคิด

เกี่ยวกับ "อำนาจ" ตั้งเดิมของประชาชนในพื้นที่นี้จะมีประโยชน์ในแง่ที่เป็นการศึกษาเฉพาะ ส่วนของสังคมไทย เป็นการเสริมการศึกษาความคิดทางการเมืองโดยส่วนรวมในสังคมไทย

การศึกษาเกี่ยวกับ "อำนาจ" ในสังคมนั้น เราสามารถศึกษาได้จากข้อมูลหลาย อย่าง เช่น เพลงพื้นบ้าน, การละเล่น, วรรณกรรม, จิตรกรรม, ปฏิมากรรม, บทสัท ภาษณ์, หนังสือพิมพ์, ข้อมูลทางประวัติศาสตร์, เอกสารต่าง ๆ ฯลฯ ข้อมูลเหล่านี้จะทำให้ เราสามารถเข้าใจสภาพความคิด, สภาพการเมือง, เศรษฐกิจ, สังคม, วัฒนธรรมได้ เป็นอย่างดี

"วรรณกรรม หมายถึง งานเขียนในรูปบทกวีนิพนธ์ร้อยกรอง และข้อเขียนทั้ง หมดที่ใช้ภาษาร้อยแก้ว ได้แก่ บทความ, สารคดี, นวนิยาย, เรื่องสั้น, เรียงความ, บท ละคร, บทภาพยนตร์, บทโทรทัศน์ ตลอดจนคอลัมน์ต่าง ๆ ในหนังสือพิมพ์"⁵

วรรณกรรมมีความผูกพัน กับสังคมอย่างแนบแน่น เพราะวรรณกรรมมักเป็นการ สะท้อนชีวิตมนุษย์และสังคม ผู้ประพันธ์วรรณกรรมเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ดังนั้น ผลงาน ทางวรรณกรรมของเขา่อมจะได้รับอิทธิพลจากสภาพสังคมที่แวดล้อมที่ดำรงอยู่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เช่น สภาพทางเศรษฐกิจ, การเมือง, วัฒนธรรม ตลอดจนการใช้ชีวิตในรูป แบบและลักษณะต่าง ๆ ของผู้คนในสังคม วรรณกรรมบางประเภทมีลักษณะเป็นการ- สร้างจินตนาการขึ้นมา เช่น เรื่องอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์, อำนาจลึกลับต่าง ๆ ซึ่งเป็นสิ่งที่พิ สู่จนไม่ได้โดยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ อย่างไรก็ตาม วรรณกรรมเช่นนี้ก็ไม่สามารถที่ จะหลีกเลี่ยงการสะท้อนภาพของสังคมบางส่วนได้เลย เช่น สภาพภูมิประเทศ, การทำมา หากินของประชาชน, ค่านิยม, ความเชื่อ และความรู้สึกนึกคิดของประชาชน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁵ สิทธา ทิเบจกุล และคณะ, ความรู้ทั่วไปทางวรรณกรรมไทย (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2515), หน้า 35.

คุณค่าที่น่าสนใจที่สุดอย่างหนึ่งในการศึกษาจากวรรณกรรมนั้น คือ วรรณกรรมเป็นตัวการที่สำคัญในการชี้แจง (socialization) ความคิด ความเชื่อ ค่านิยมของคนในสังคม โดยเฉพาะวรรณกรรมชั้นโศกที่แพร่หลาย ปรากฏกว้างขวางเป็นที่ชื่นชอบของประชาชน ประชาชนทนต์นอม รักใคร่ และห่วงใยแล้ว นั้นแสดงว่าความคิดความเชื่อของประชาชนย่อมมีลักษณะเช่นเดียวกับวรรณกรรมเช่นนั้นด้วย เพราะว่าสิ่งที่ประชาชนชื่นชอบ สนใจ ห่วงใย เคารพ ยกย่อง หูกพัน และต้องการแล้ว สิ่งนั้นก็ย่อมเป็นสิ่งที่สอดคล้องกับความคิดของเขา สอดคล้องกับผลประโยชน์ของเขานั้นเอง

วรรณกรรมอีสานมีหลายประเภท เช่น วรรณกรรมพุทธศาสนา, วรรณกรรมประวัติศาสตร์, วรรณกรรมคำสอน, วรรณกรรมนิทาน, วรรณกรรมความรัก, วรรณกรรมเบ็ดเตล็ดอื่น ๆ ฯลฯ วรรณกรรมแต่ละชั้นล้วนมีคุณค่า มีประโยชน์ต่อการศึกษาทั้งนั้น ในจำนวนวรรณกรรมที่น่าสนใจศึกษาเหล่านี้วรรณกรรมนิทานก็เป็นวรรณกรรมชนิดหนึ่งซึ่งมีคุณค่า และมีเอกลักษณ์ของตนเอง คือ วรรณกรรมนิทาน มักจะเป็นการเขียนที่เป็นการเล่าเรื่องต่าง ๆ ให้ประชาชนฟัง ผู้เขียนมักจะมีจุดมุ่งหมายที่จะสร้างความสนุกสนานตื่นเต้นแก่ประชาชน นอกจากนั้นยังแฝงไว้ด้วยคติต่าง ๆ เป็นการสอนใจด้วยเนื้อหาของวรรณกรรมนิทานส่วนหนึ่ง ผู้เขียนจะสะท้อนสภาพสังคมออกมา แต่อีกส่วนหนึ่งก็เป็นการสร้างจินตนาการของตนขึ้นมา นี่เป็นลักษณะทั่วไปของวรรณกรรม

ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงสนใจใคร่จะค้นคว้าให้ลึกซึ้งลงไปในเรื่องที่เกี่ยวกับ "อำนาจ" ที่สะท้อนออกในวรรณกรรมของอีสาน โดยใช้วรรณกรรมนิทานเป็นตัวแบบในการศึกษา โดยมองเห็นข้อดีเด่น และลักษณะพิเศษของวรรณกรรมนิทานดังที่กล่าวไปแล้วนั่นเอง

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. ต้องการศึกษาวรรณกรรมนิทานอีสานมีเนื้อหาปรากฏเกี่ยวกับ "อานาจ" อย่างไร ในประเด็นที่ว่า
 - คุณสมบัติของอานาจเป็นอย่างไร
 - ปัจจัยที่ก่อให้เกิดอานาจมีอะไรบ้าง
 - เป้าหมายของการใช้อานาจเป็นอย่างไร
2. ต้องการศึกษาวรรณคดีเกี่ยวกับอานาจในวรรณกรรมนิทานอีสานนั้น เหมือนกันหรือต่างกับ ตะวันตกอย่างไร และเพราะอะไรจึงเป็นเช่นนั้น
3. ต้องการศึกษาวรรณคดีเกี่ยวกับอานาจของชาวอีสานในสมัยโบราณได้สืบทอดมาปรากฏในความเชื่อของชาวอีสานในปัจจุบันอย่างไรบ้าง

วิธีการศึกษา

ก. การศึกษานี้เป็นการวิจัยเอกสาร (documentary research) โดยวิธีการวิเคราะห์สาระของเรื่อง เพื่ออธิบายถึงลักษณะของความรู้ที่ได้จากหนังสือวรรณกรรมนิทานอีสาน

ข. หน่วยของการศึกษา (unit of analysis)

คือ วรรณกรรมนิทานอีสาน 10 เล่ม คือ

1. สังข์ศิลป์ชัย
2. กวพะเกษ
3. จำปา 4 ต้น
4. พญาคันทาก
5. พระลัก-พระลาม
6. ผาแดง-นางไอ่
7. ชูลู-นางอ้ว
8. นางผมหอม
9. ท้าวกำกาคำ
10. ชุนทิง

วรรณกรรมเหล่านี้ เป็นที่ยอมรับในวงวิชาการเกี่ยวกับวรรณกรรมอีสานว่า เป็นวรรณกรรมชิ้นเอก, อมตะ และแพร่หลายในหมู่ชาวอีสาน ซึ่งผู้ทำวิทยานิพนธ์ ได้อธิบายเหตุผลในการคัดเลือกทั้ง 10 เล่ม นี้ไว้แล้ว ในส่วนที่ว่าด้วย เรื่อง "วรรณกรรมที่ใช้ศึกษา"

ค. การวิเคราะห์ข้อมูล (data analysis) - การวิเคราะห์ข้อมูลนั้นเป็นการวิเคราะห์เนื้อหาทั้งหมดในวรรณกรรม โดยจะมุ่งตรงไปที่เนื้อหา และ พฤติกรรมที่เกี่ยวกับอำนาจเป็นหลัก การวิเคราะห์ข้อความข้อมูล จะอาศัยกรอบทางทฤษฎีเกี่ยวกับอำนาจ (Power Theory) มาใช้ ดังนั้น การวิเคราะห์จึงล้วนมีความสัมพันธ์กับทฤษฎีทั้งสิ้น

ขอบเขตและวิธีการคัดเลือกวรรณกรรมในการศึกษา

1. วรรณกรรมอีสาน

"วรรณกรรมอีสานมีรูปแบบเฉพาะ กล่าวคือ เป็นวรรณกรรมทางพุทธศาสนา มีวัดซึ่งเป็นสถาบันทางศาสนาเป็นศูนย์กลาง, เป็นที่เก็บรักษา, ที่เผยแพร่ ตลอดจน เป็นแหล่งอนุรักษ์วรรณกรรมเหล่านี้"⁶

อาจารย์ จารุบุตร เรื่องสุวรรณ ผู้เชี่ยวชาญวัฒนธรรมอีสานกล่าวไว้ว่า ยุคทองของวรรณคดีชาวอีสานเริ่มค้นขึ้นในสมัยที่วัฒนธรรมทางพุทธศาสนา หลังไหลเข้ามาสู่สุวรรณภูมิ นักประวัติศาสตร์เชื่อว่า หลังจากที่พระเจ้าอโศกมหาราชได้ทำพิธีสังคายนา แล้วได้จัดส่งพระโสณะและ พระอุตระ ออกมาเผยแพร่ศาสนาทางตะวันออก นอกจากนั้นยังมีหลักฐานหรือนิยายซึ่งประเทศทางบูรพาทิศ ได้จัดส่งคณะทูตเพื่อไปสืบศาสนาด้วยตนเอง เช่น เรื่องพระถังซำจั๋ง ไปสืบพระพุทธศาสนาถึงอินเดีย นอกจากนี้ ยังมีหลักฐานเอกสารสำคัญเป็นวรรณคดีชิ้นเอกของชาวอีสานเรื่องหนึ่ง คือ

⁶ วัช ปุณโณทก, วรรณกรรมอีสาน (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ที่ระพัฒนา, 2522), หน้า 22 - 32.

"เซตพน" หรือ "เสถพน" ซึ่งบรรยายถึงการที่มีพระมหากษัตริย์องค์หนึ่งได้จัดส่งคณะทูตไปสืบพระศาสนาจากวัดพระเชตุพนที่ใกล้เมือง--สาวัตถี ประเทศอินเดียโดยตรงด้วย โดยมีหัวหน้าคณะชื่อ "ขุนโท"⁷

อีสานมีอารยธรรมที่เจริญรุ่งเรืองมาช้านานแล้ว เครื่องใช้ที่สำคัญ คือ วรรณกรรมอีสานมีหนังสือผูกซึ่งเป็นวรรณคดีชั้นสูง ตรงกับชีวประวัติ, นิทานชาดก, พระเจ้า 500 ชาติ (500 ผูก), ชาดกพระเจ้า 50 ชาติ (50 ผูก), เอกสารเหล่านั้นนับเป็นมรดกอันล้ำค่าเป็นอย่างยิ่งที่อนุชนรุ่นหลังจะต้องรักษาไว้ตลอดไป

บทกวีอีสานมิใช่แต่จะมีความไพเราะหรือมีความสูงส่งทางด้านอักษรศาสตร์เท่านั้น แต่ยังเป็นกุศโลบายที่จะสอดแทรกหลักธรรมของพระพุทธเจ้าให้ซึมซาบเข้าไปถึงประชาชนทั่วสังคมด้วย โดยอาศัยศิลป์ในเชิงกวี

1.1 เอกสารใบลาน

วรรณกรรมอีสานมีมาตั้งแต่คึกคักคำบรรพ์ โดยชาวอีสานที่มีความรู้ จะบันทึกเรื่องราวหรืองานกวีต่าง ๆ ลงในใบลาน เรียกว่า "จารหนังสือ" โดยใช้เหล็กแหลมขีดลงไป ใบลานที่ใช้ขีดโดยทั่วไปจะมีสองขนาด คือ ขนาดยาว เรียกว่าหนังสือผูก, ขนาดสั้น เรียกว่า หนังสือก้อม

หนังสือผูก - เป็นใบลานขนาดยาว ส่วนใหญ่เรื่องที่แต่งมักจะเป็นนิทานและวรรณคดีต่าง ๆ

หนังสือก้อม - เป็นใบลานขนาดสั้น ส่วนใหญ่จะเป็นการแต่งคำราทางวิชาการ, คำราชา, คาถาอาคม, พิธีกรรมต่างๆ

ในค่านตัวอักษรที่ใช้โดยทั่วไปมีอักษรธรรมและอักษรไทยน้อย อักษรธรรมมักจะใช้เขียนบันทึกเรื่องราวทางพุทธศาสนา เช่น พระธรรมคัมภีร์ต่างๆ ที่เป็นภาษาบาลีและภาษาท้องถิ่น ตลอดจนชาดกและคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ ส่วนอักษรไทยน้อยมักจะใช้เขียนบัน

⁷จารุบุตร เรื่องสุวรรณ, ของอีสาน (กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์กรมศาสนา, 2519), หน้า 53.

ที่กั๋ว ๆ ไป ได้แก่ วรรณกรรม, ตำราวิชาการ และเรื่องราวทางโลกต่าง ๆ ปัจจุบันอักษรเหล่านี้หาผู้ที่อ่านได้น้อยมาก โดยเฉพาะเขาชนรุ้นใหม่แล้ว แทบจะ—กล่าวได้ว่าไม่มีใครที่จะอ่านอักษรเหล่านี้ได้เลย นอกจากผู้ที่เรียนและสนใจทางด้านนี้โดยตรง

สำหรับฉันทลักษณ์นั้นกวีอีสานนิยมแต่งเป็นโคลง กาพย์ กลอน ร่าย เช่นเดียวกับภาคกลาง แต่ไม่มีฉันท์ เพราะวรรณกรรมจำนวนมากมักจะนำมาอ่านเป็นกลอนลำ ดังนั้น การแต่งก็จะต้องให้สอดคล้องกับวิธีการอ่านนี้ด้วย

สำหรับผู้แต่งและศึกษาราชการแต่งนั้นส่วนใหญ่จะไม่ปรากฏชื่อ เพราะจุดประสงค์ของการสร้างวรรณกรรมนั้นก็คือ แรงคลใจของความศรัทธาในพุทธศาสนา การแต่ง การฟังวรรณกรรมล้วนแต่ได้บุญกุศลทั้งนั้น ดังนั้น เมื่อถือว่าการสร้าง—วรรณกรรมเป็นของศักดิ์สิทธิ์ เป็นพุทธบูชา จึงมักไม่นิยมเอาชื่อของตนลงไปจารึกในใบลานด้วย วรรณกรรมบางชิ้นปรากฏชื่อบุคคลในการแต่ง แต่ก็ไม่มีหลักฐานว่าเขาเป็นคนแต่งจริงหรือไม่ เพราะอาจจะเป็นเพียงผู้คัดลอกสืบทอดมา หรือมีผู้จ้างให้—จารหนังสือในใบลานขึ้นมาเพื่อเป็นกุศลก็เป็นได้ ดังนั้น ปัญหาชื่อผู้แต่งและระยะเวลาการแต่งจึงยังเป็นปัญหาของนักวิชาการที่สนใจวรรณกรรมอีสานที่จะต้องศึกษา ค้นคว้าอีกต่อไป

1.2 ประเภทของวรรณกรรม

วรรณกรรมอีสานซึ่งจารลงในใบลานมีมากมาย อย่างไรก็ตาม เมื่อเราพิจารณาตามเนื้อหาของวรรณกรรมแล้วอาจจะจำแนกเป็นประเภทใหญ่ ๆ คือ

ก. วรรณกรรมพุทธศาสนา

วรรณกรรมเหล่านี้ได้แก่ เรื่องเกี่ยวกับพุทธศาสนา เช่น ชาดก, คำานทางพระพุทศาสนาต่าง ๆ ในชาดก ซึ่งก็คือวรรณกรรมที่มีปรากฏอยู่ในนิบาตชาดกของพุทธศาสนา เช่น ล้ามมหาชาติ (เวสสันดรชาดกสำนวนอีสาน), เป็นต้น สำนวนต่าง ๆ มักจะเป็นเรื่องราวของการสืบศาสนา หรือประวัติปูชนียสถาน เช่น มูลสดาปนา, เชตุพน, อูรังคนิทาน, ซินธาคู, บุจฉาพยากรณ์, มาลัยเลียบโลก, สังฆอมธาตุ, ชมพูทวีปพระเจ้าเลียบโลก, มาลัยหมื่นมาลัยแสน ฯลฯ

วรรณกรรมเหล่านี้ที่เด่นที่สุด แพร่หลายที่สุด คือ ล้ามมหาชาติ หรือเวสสันดรชาดกสำนวนอีสาน เพราะประชาชนถือว่าเป็นชาติที่ยิ่งใหญ่ของพระพุทธเจ้าก่อนจะตรัสรู้

ข. วรรณกรรมประวัติศาสตร์

วรรณกรรมประวัติศาสตร์มีปรากฏอยู่น้อยมาก เนื่องจากวรรณกรรมอีสานเกิดขึ้นท่ามกลางประชาชน ไม่ใช่ราชสำนัก ดังนั้น เรื่องราวทางประวัติศาสตร์จึงสนใจน้อยกว่าเรื่องราวพุทธศาสนา และเรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์นั้นต้องดำเนินการตามเค้าโครง. เกล็ดต่าง ๆ จึงไม่ค่อยสนุกในความรู้สึกของประชาชน อีกเหตุผลหนึ่ง คือ อีสานเป็นหัวเมืองเล็ก ๆ ไม่ใช่อาณาจักรที่ใหญ่โต ดังนั้น เรื่องประวัติศาสตร์สำคัญ ๆ จึงไม่ค่อยมีวรรณกรรมประวัติศาสตร์ มักจะนำมาจากเกล็ดทางพงศาวดารหรือเกล็ดทางประวัติศาสตร์ต่าง ๆ เช่น เรื่องท้าวฮุ่ง หรือ ขุนเจือง, ตำนานขุนบรม, ตำนานพระพุทธรูปต่าง ๆ ฯลฯ

วรรณกรรมประวัติศาสตร์ที่มีชื่อเสียงที่สุด คือ ท้าวฮุ่งหรือเจืองเป็นเรื่องของวีรบุรุษผู้มีปรีชาสามารถในการรบ สามารถรวบรวมแผ่นดินต่าง ๆ ให้เป็นเอกภาพและขยายอาณาเขตอย่างกว้างขวาง

ค. วรรณกรรมนิทาน

บทประพันธ์ของอีสานนั้นวรรณกรรมประเภทนิทานหรือนิยายนี้มีมากที่สุด เพราะในสมัยก่อนนั้นการฟังนิทานจากวรรณกรรมนิทานอีสาน นอกจากจะได้บุญได้กุศลแล้วยังถือเสมือนเป็นมหรสพอย่างหนึ่งอีกด้วย ลักษณะของนิทานนั้นคือเป็นการจินตนาการของผู้ประพันธ์ เพื่อจะทำให้ผู้ฟังเกิดความสนุกสนาน, ตื่นเต้น, ไร้อารมณ์ และเกิดความบันเทิงใจ อย่างไรก็ตาม ในฐานะที่กวีเป็นส่วนหนึ่งของสังคม เขาก็มักจะสะท้อนภาพสังคมในแง่มุมต่าง ๆ ในนิทานที่เขาแต่งขึ้นด้วย เช่น ภูมิประเทศ, ชีวิตความเป็นอยู่, ความคิด, ความเชื่อ และอารมณ์ความรู้สึกของประชาชน เป็นต้น นิทานเหล่านี้มักจะมีเค้าโครงทางพุทธศาสนาทั้งสิ้น จึงมีคติสอนใจแฝงไว้ด้วย วรรณกรรมนิทานนับว่ามีจำนวนมากที่สุด พระกนิยมิใช้นิทานมาเทศน์ให้ประชาชนฟัง ประชาชนก็ชอบ เพราะได้คติธรรมด้วย ดังนั้น กวีจึงผลิตงานลักษณะเช่นนี้ออกมามาก เช่น สังข์ศิลป์ชัย, กาศะเกษ, จำปาสีตัน, พระลักพระลาม, พญาตันตาค, นางผมหอม, ท้าวกำกาคำ, ชูลู-นางอ้ว ฯลฯ

ง. วรรณกรรมคำสอน

วรรณกรรมชนิดนี้เป็นการสอนเกือบทั้งเรื่อง มีลักษณะเป็นสุภาษิตต่าง ๆ เช่น ยึดสิบสอง - ทองสิบสี่, ภาพปูนสอนหลวง, ภาพหลานสอนปู่, ท้าวคำสอน, พระยาคำ- กองสอนไพร่ ฯลฯ ลักษณะเด่นของวรรณกรรมแบบนี้คือทำหน้าที่ควบคุมสังคมโดยตรง, เป็นการสั่งสอน, ควบคุมจริยธรรม, ค่านิยม, ความประพฤติ ตลอดจนการดำรงชีวิต ในสังคม วรรณกรรมเหล่านี้เปรียบเสมือนกฎหมายของสังคมนั้นเอง

เรื่องที่เด่นที่สุด คือ ยึดสิบสอง - ทองสิบสี่ ยึดสิบสองก็คือจารีตประเพณี 12 เดือน เช่น เดือนอ้ายทำบุญเข้ากรรม เดือนยี่ทำบุญคุณข้าว เดือนสามทำบุญข้าวจี เป็นต้น ทองสิบสี่ ก็คือ ครรลอง 14 ข้อในการดำเนินชีวิต เช่น เป็นผู้ปกครองจะต้องซื้อสัตย์ ทำนุบำรุงบ้านเมือง ถึงปีใหม่จะต้องนิมนต์พระมาเจริญพระพุทธมนต์ เป็นต้น

1.3 การแพร่หลายของวรรณกรรม

ก. การอ่านวรรณกรรมในงาน "วันเชื่อนคี่"

งานวันเชื่อนคี่ ก็คือ งานศพ เมื่อเสร็จจากพิธีสงฆ์ตามประเพณีแล้วจะมีการนำวรรณกรรมต่าง ๆ มาอ่านในหมู่ประชาชนที่มาร่วมงาน โดยอ่านเป็นทำนองลำ การอ่านวรรณกรรมเหล่านี้ก็เหมือนเป็นมหรสพอย่างหนึ่ง จะมีการคัดเลือกผู้ที่มีความสามารถในการอ่านด้วยสำเนียงที่ไพเราะ เอกสารที่จะอ่านก็มักจะเป็นเรื่องที่ประชาชนชอบ การฟังวรรณกรรมเหล่านี้ถือว่าเป็นการสร้างความสุขสนานบันเทิงใจแก่ผู้ฟัง นอกจากนั้นวรรณกรรมเรื่องต่าง ๆ ก็แฝงด้วยคติธรรมเอาไว้ด้วย

ข. การเทศน์ของพระ

ในการทำบุญตามประเพณีในวัดนั้นพระมักจะเทศน์ธรรมะต่าง ๆ ให้แก่ประชาชนฟัง แต่การเทศน์ตามธรรมะล้วน ๆ มีไม่มากนัก แต่กลับนิยมเทศน์เรื่องชาดกต่าง ๆ ซึ่งก็ล้วนเป็นเทศกาลต่าง ๆ ดังนั้น การไปทำบุญที่วัดประชาชนก็จะได้ฟังวรรณกรรมที่สำคัญจากพระเทศน์ด้วย ประชาชนก็ชอบฟังเพราะได้คติสอนใจและสนุกสนานด้วย นี่ทำให้วรรณกรรมแพร่หลายไปมาก

ค. การบอกเล่าต่อ ๆ กันมา

การแพร่หลายของวรรณกรรมอีกอย่างหนึ่ง คือ การบอกเล่าสืบต่อกันมา เช่น ผู้ใหญ่ก็จะเล่าให้แก่เด็กฟังเป็นรุ่น ๆ สืบต่อกันมา ถึงแม้ว่าประชาชนส่วนใหญ่จะอ่านหนังสือไม่ออก แต่ก็อาศัยการบอกเล่าสืบกันต่อมา ทำให้วรรณกรรมไม่สูญหายไปทั้งยังแพร่

กระจายไปได้เรื่อย ๆ

2. วรรณกรรมที่ใช้ศึกษา

2.1 การคัดเลือกวรรณกรรมที่เป็นชิ้นเอก, อมตะ และแพร่หลาย

วรรณกรรมนิทานอีสานมีจำนวนมาก แต่ที่ถือว่าเป็นวรรณกรรมนิทานที่เป็นชิ้นเอก เป็นวรรณกรรมอมตะและแพร่หลายอย่างกว้างขวางในหมู่ประชาชนนั้นมีเพียงจำนวนหนึ่งเท่านั้น วิธีการคัดเลือกวรรณกรรมเหล่านี้ โดยศึกษาจากความคิดเห็นของนักวิชาการที่เชี่ยวชาญในด้านวรรณกรรมอีสาน โดยใช้ความคิดเห็นของท่านเหล่านี้เป็นตัวอย่างศึกษา

ผู้ทำวิทยานิพนธ์ได้ใช้เอกสารงานเขียนของนักวิชาการ 3 ท่าน มาศึกษาเปรียบเทียบ คือ

1. "ขอมอีสาน" ของอาจารย์ จารุบุตร เรื่องสุวรรณ (อดีตประธานรัฐสภา)
2. "วรรณกรรมอีสาน" ของอาจารย์ ธวัช ปุณโณทก (รองศาสตราจารย์ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง)
3. "ลักษณะวรรณกรรมอีสาน" ของอาจารย์ จารุวรรณ ธรรมวัตร (สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน ม.ศ.ว.มหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม)

ผู้ทำวิทยานิพนธ์ถือว่าถ้าความคิดเห็นของท่านทั้ง 3 ตรงกัน หรือตรงกัน 2 ท่านจากทั้งหมด 3 ท่าน ก็ถือว่าวรรณกรรมชิ้นนั้นเป็นวรรณกรรมชิ้นเอก อมตะและแพร่หลายกว้างขวางในหมู่ชาวอีสาน

การยักงานเขียน 3 ชิ้นนี้เป็นตัวแบบนั้นถือเป็นหลักเท่านั้น ซึ่งผู้ทำวิทยานิพนธ์ได้ใช้ความคิดเห็นของนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญอีกหลายท่านเป็นการเสริมความหนักแน่นเข้าไปอีก ดังที่ผู้ทำวิทยานิพนธ์ได้กล่าวไว้ในเรื่องการศึกษาแต่ละเรื่องเพิ่มเข้าไปอีก เช่น สมเด็จพระพิมลธรรม, พระอรียานูวัตร, อาจารย์ สิริวัฒน์ คำวันสา, อาจารย์ สุกณ สมจิตศรีปัญญา, อาจารย์ สมชาย วงศ์เกษม, ชมรมวรรณกรรมอีสาน, อาจารย์ปรีชา ทิตทอง, พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ เป็นต้น

ท่านที่กล่าวมานี้ได้กล่าวถึงงานวรรณกรรมนิทานเอาไว้ ที่สำคัญคือกล่าวใน
คำนำของเรื่องต่าง ๆ แต่ท่านเหล่านี้ไม่ได้เขียนวรรณกรรมอีสานเป็นเอกสารที่ เป็น
ระบบโดยสมบูรณ์ออกมา ดังนั้น ผู้ทำวิทยานิพนธ์จึงถือเป็นความดีเสริม เพื่อความ
หนักแน่นในการยืนยันเอกสารที่จะใช้ศึกษา แต่งานเขียนของอาจารย์ จารุบุตร เรื่อง
สุวรรณ, อาจารย์ อวิชัย ปุณโณทก, อาจารย์ จารุวรรณ ธรรมวัตร นั้น เขียน-
เกี่ยวกับวรรณกรรมอีสานที่เป็นระบบและสมบูรณ์ที่สุดกว่าท่านอื่น ๆ ผู้ทำวิทยานิพนธ์จึง
ถือเป็นตัวแบบหลัก

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางแสดงความคิดเห็นของนักวิชาการทางวรรณกรรมอีสาน 3 ท่าน

เกี่ยวกับความสำคัญของวรรณกรรมนิทานอีสานแต่ละเรื่อง

อาจารย์ จารุมิตร | เรื่องสุวรรณ | ผู้เขียน | ของดีอีสาน
 อาจารย์ ธวัช | ปุณโณทก | ผู้เขียน | วรรณกรรมอีสาน
 อาจารย์ จารุวรรณ | ธรรมวัตร | ผู้เขียน | ลักษณะวรรณกรรมอีสาน

(เครื่องหมาย ✓ แสดงว่าท่านเห็นว่าเป็นวรรณกรรมชิ้นเอก อมตะ และแพร่หลาย
 ถ้าไม่มีเครื่องหมาย ✓ แสดงว่าท่านไม่เห็นด้วย คือ อาจจะได้ถือว่าเป็นวรรณกรรมชิ้นเอก แต่ก็ยังไม่ถึงขั้นสุดยอดดังเรื่องที่ระบุตามตารางที่กล่าวไว้)

พระพรหม

วรรณกรรมนิทาน	จารุมิตร เรื่องสุวรรณ	ธวัช ปุณโณทก	จารุวรรณ ธรรมวัตร
1. สังข์ศิลป์ชัย	✓	✓	✓
2. กาทะเกษ	✓	✓	✓
3. จำปา 4 คน	✓	✓	✓
4. พระยาตันคาก	✓	✓	✓
5. สรีวงศ์	✓	✓	✓
6. ปลาแตก - ปลาสมอ	✓	✓	✓
7. ท้าวกำกาคำ	✓	✓	✓
8. ท้าวบัวชม, บัวซอง, บัวเชียง	✓	✓	✓
9. ท้าวสิงห์กาโลกระต่ายดำ	✓	✓	✓
10. นางหมหอม	✓	✓	✓
11. นางแดงอ่อน	✓	✓	✓
12. หมาแดง - นางไอ	✓	✓	✓
13. พระลัก - พระลาม	✓		✓
14. ชุนทิง		✓	✓
15. ท้าวจักริชพรหมริน		✓	✓
16. ชูลู - นางอ้ว	✓		✓
17. นางคันไทร			✓
18. ท้าวโสวัตร			✓
19. สีทนค์- มโนรา	✓		

กล่าวโดยสรุปแล้วท่านทั้ง 3 มีความเห็นว่าวรรณกรรมนิทานอีสานที่เป็นชั้นเอก
ยอดเยี่ยม, อมตะ และแพร่หลายในหมู่ชาวอีสาน คือ

1. สังข์ศิลป์ชัย
2. กาฬะเกษ
3. จำปา 4 ต้น
4. พระยาคันทาก
5. สุริวงศ์
6. ปลาแฉก - ปลาสมอ
7. ท้าวกำกาคำ
8. ท้าวบัวชม, บัวยอง, บัวเขียง
9. ท้าวสิงห์กาโลกระต่ายคำ
10. นางผมหอม
11. นางแดงอ่อน
12. ผาแดง - นางไอ่
13. พระลัก - พระลาม
14. ชุนทิง
15. ท้าวจักริชิตพรหมริม
16. ชูลู - นางอ้ว

2.2 การคัดเลือกวรรณกรรมนิทานที่ดีเป็นตัวแทนในการศึกษาวรรณกรรมนิทานอีสาน

ผู้ทำวิทยานิพนธ์ได้คัดเลือกวรรณกรรมนิทานมาศึกษา โดยคัดเลือกจาก 16
เรื่องนี้มาจำนวนหนึ่ง คือ

1. สังข์ศิลป์ชัย
2. กาฬะเกษ
3. จำปา 4 ต้น
4. พระยาคันทาก
5. ท้าวกำกาคำ
6. นางผมหอม

7. ผาแดง - นางไอ่
8. พระลัก - พระลาม
9. ชูลู - นางอ้ว
10. ชนทิง

ก. ความสำคัญของวรรณกรรม 10 เรื่องที่ใช้เป็นตัวแบบศึกษา

1. สังข์ศิลป์ชัย

อาจารย์ จารุบุตร เรื่องสุวรรณ กล่าวว่า

ในบรรดาวรรณคดีรุ่นเก่าของภาคอีสานนั้น สังข์ศิลป์ชัยหรือสินไชย นับว่าเป็นเรื่องที่มีฉากแพร่หลายที่สุดในหมู่ชาวอีสานวัยกลางคนขึ้นไป ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากลักษณะคุณค่าทางวรรณคดีอันสูงส่ง อันเป็นผลของความสามารถในทางอักษรศาสตร์ และการประพันธ์ของบรรพบุรุษชาวอีสาน ซึ่งได้ถ่ายทอดลักษณะของความเป็นอยู่ วิถีชีวิต ตลอดจนลักษณะของความรู้สึกนึกคิด และปรัชญาคนสมัยก่อนไว้มากมาย สำหรับในเชิงการประพันธ์โดยเฉพาะแล้ว วรรณคดีเรื่องสังข์ศิลป์ชัยได้รับการยอมรับว่าเป็นแบบของกลอนมาตรฐานแบบหนึ่งที่ใช้เป็นกลอนล้าอยู่ในภาคอีสานปัจจุบัน ซึ่งเรียกว่า "แบบกลอนสินไชย" เช่นกลอน "สับพะกอด" เป็นต้น⁸

"ชาวอีสานโดยทั่วไปมักจะเห็นพ้องกันว่า ศิลป์ชัย เป็นวรรณคดีชั้นสุดยอดของตน ทั้งนี้เนื่องจากมีความไพเราะเป็นพิเศษ"⁹

สมเด็จพระพิมลธรรม กล่าวว่า

หนังสือโบราณคดีอีสานที่นักปราชญ์โบราณ ชาวอีสานรจนาขึ้นไว้แต่ละเรื่องนั้น นับว่าเป็นสมบัติอันล้ำค่า ควรที่อนุชนจะพึงเทอดทูนรักษาไว้ให้เป็นสมบัติประจำชาติตลอดกาล โดยเฉพาะเรื่อง สังข์ศิลป์ชัย...นั้น เป็นวรรณคดีชั้นเอกของภาคอีสาน มีข้อความทั้งเป็นคติ ทั้งไพเราะ ทั้งเป็นวิชาความรู้ที่ควรยึดถือมาเป็นหลักประพฤติปฏิบัติตาม คนภาคอีสานชมหนังสือสังข์ศิลป์ชัยว่า อ่านแล้ว

⁸ จารุบุตร เรื่องสุวรรณ, ของค้ออีสาน, หน้า 96.

⁹ ปรีชา พัดทอง, สังข์ศิลป์ชัย (อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ศิริธรรม, 2524), หน้า 5.

ทั้งได้ความรู้ความเพลิดเพลินเจริญใจ ไม่รู้จักเบื่อ ไม่รู้จักว่างนอน...
หนังสือโบราณคดีอีสานเรื่องสังข์ศิลป์ชัยนี้ นอกจากมีวรรณกรรมอันไพเราะ
ไม่รู้จักเบื่อแล้วยังนับว่าเป็นสมบัติอันล้ำค่าของชาติชิ้นหนึ่งในทางวรรณคดี
คนชาวอีสานผู้สนใจในการอ่านหนังสือควรได้อ่านหนังสือเรื่องนี้โดยแท้¹⁰

2. กาพย์เกษ

อาจารย์ ธวัช ปุณโณทก กล่าวว่า

จากการศึกษาเรื่องกาพย์เกษนั้นพบว่าแพร่หลายมากไม่แพ้เรื่อง สิ้นไชย
(สังข์ศิลป์ชัย) กล่าวคือ ค้นฉบับแพร่หลายมาก นิยมอ่านกันอยู่โดยทั่วไป
ผู้ใหญ่มักจะนำเรื่องราวมาเล่าให้ลูกหลานฟังเพราะสนุกสนาน
ตื่นเต้น ผจญภัย พร้อมทั้งเป็นการสอนศีลธรรม จริยธรรม ให้แก่
บุตรหลานไปด้วย นอกจากนี้พบว่าหมอลำนิยมนำเรื่องกาพย์เกษมาลำ
อยู่เนือง ๆ โดยเฉพาะลำพื้น (คือลำเป็นเรื่อง)¹¹

พระอริยานุวัตร กล่าวว่า "หนังสือกาพย์เกษเป็นมรดกชิ้นสำคัญในภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ คือ อีสาน ซึ่งนักปราชญ์ในสมัยก่อนได้จารึกลงในใบลาน.....
หนังสือกาพย์เกษนั้นชาวอีสานนิยมทุกยุคทุกสมัย และจะมีไว้ประจำบ้านเรือน และ
วัดวาอาราม"¹²

3. จำปา 4 ต้น

พระอริยานุวัตร กล่าวว่า

ในบรรดาวรรณคดีภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งหมด "จำปาสี่ต้น" มีกำเนิด
มานานที่สุดเรื่องหนึ่ง นักปราชญ์ผู้เชี่ยวชาญทางวรรณคดีให้ความเห็นว่า
มีอายุประมาณ 1,000 ปีมาแล้ว เป็นธรรมเนียมมาหลายชั่วอายุคนที่ท่อง
ถนัดในภาคนี้ นิยมอ่าน "จำปา 4 ต้น" ในงานบุญเขื่อนติ และบางครั้งพระ

¹⁰ปรีชา พิณทอง, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า 5.

¹¹ธวัช ปุณโณทก, วรรณกรรมอีสาน, หน้า 474.

¹²พระอริยานุวัตร, กาพย์เกษ (อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ศิริธรรม, 2519), หน้า 1.

ภิกษุสามเณรก็ใช้หนังสืออ่านในทำนองเทศน์ หรือจะเรียกว่า เทศน์
เลขก็ได้ ในเทศกาลเข้าพรรษา เพราะสำนวนไพเราะ สอดแทรก
คติธรรมไว้มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวรรณคดีเรื่องนี้ก็ได้อำไว้--
หลายครั้งหลายหนว่าเป็นชาคก¹³

อาจารย์ จารุบุตร เรื่องสุวรรณ กล่าวว่า "จำปา 4 ต้นเป็นวรรณคดี
เรื่องยาว ซึ่งรู้จักแพร่หลายอยู่ในวงการของชาวอีสานรุ่นเก่า...เค้าโครงของวรรณ-
คดีจำปา 4 ต้น ส่วนใหญ่จะเต็มไปด้วยอิทธิปาฏิหาริย์ ฤทธิ์เดช ซึ่งเป็นเรื่องสมมุติ
ตามนิทานชาคกอันเป็นกุศโลบายที่จะสอดแทรกหลักธรรมของพระพุทธองค์เข้าไป"¹⁴

4. พระลัก - พระลาม

อาจารย์ จารุบุตร เรื่องสุวรรณ กล่าวว่า "วรรณคดีเรื่องพระลัก -
พระลามนี้ มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งตามภาษาพื้นบ้านว่านิทาน "สังคีปพะสีจันทร์" หรือ
"ทรพีชนพ้อ" มีความแพร่หลายจนกระทั่งกลายเป็นสำนวนคำร้องคำคนเนรคุณ หรือ
เด็กลูกหลานที่ล้อกันว่า "บัลลูกทรพี" หรือ "คนทรพี"¹⁵

พระอริยานุวัตร กล่าวว่า

หนังสือพระลัก-พระรามยณ์ ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั้นมีมาตั้งแต่
โบราณกาล ซึ่งนักปราชญ์สมัยก่อนจารีกลงในใบลานมี 2 ฉบับ คือ
ฉบับร้อยแก้ว 1 ฉบับ และฉบับร้อยกรอง 1 ฉบับ...ทั้งสองสำนวน
นั้นสุดท้ายของเรื่องนักปราชญ์ประมวลชาคกไว้ส่วนมากจึงนิยมเรียกว่า
"พระลัก - พระรามยณ์ชาคก" ดังนั้นหนังสือนี้มีแต่สมัยใด ซึ่งไทย
โบราณในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจึงนิยมนัก ชาคกเมืองเก่าแก่โบ-
ราณ เช่น ห้าแควสูงยาง จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นต้น มีใบเสมา
ใบใหญ่ ๆ นับเป็นร้อย และแกะรูปภาพสลักลงในเสมาทั้งนั้น รูปภาพ
เรื่องพระลักพระรามยณ์ปฐมสมโพธิ ทศชาติ แม้ที่เขาพนมรุ้ง จังหวัด

¹³พระอริยานุวัตร, จำปา 4 ต้น (กรุงเทพฯ: มณฑลพิทักษ์, 2515), คำนำ.

¹⁴จารุบุตร เรื่องสุวรรณ, ของค้ออีสาน, หน้า 211.

¹⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 211.

บุรีรัมย์ก็มีรูปพระลักพระรวมองค์ และรูปหนุมานเป็นร้อย ๆ ทั้งนี้ เห็นว่า เป็นของเก่าแก่นิยมมาก ซึ่งคาดคะเนไม่ได้ ว่าศตวรรษเท่าใด แม้อาภัพนักก็ใช้ภาพหนุมานไปบอกสีกาว่าตน จะเข้าตีเมืองลังกาตามที่พระรามองค์¹⁶

5. ผาแดง - นางไอ่

อาจารย์ สิริวิวัฒน์ คำวันสา กล่าวว่า

นิทานเรื่อง "ท้าวผาแดง - นางไอ่" เป็นวรรณคดีที่แพร่หลายมาก เรื่องหนึ่งในภาคอีสาน ต้นฉบับเป็นคัมภีร์ใบลาน เขียนด้วยอักษร-ธรรมคาบข้าง อักษรไทยน้อยบ้าง เรียกว่า หนังสือผูก เก็บรักษาไว้ตามวัดใหญ่ ๆ ทั่วไป นักปราชญ์ นักจารผู้เชี่ยวชาญการจารใบลานชอบจารไว้ในวัด ถือว่าไค้บุญ พระเฒ่าได้อ่านบ้างเทศน์บ้าง และบางที่ชาวบ้านขอขิมไปอ่านในเมื่อมีงานชุมนุมที่บ้าน เช่น "วันเขื่อนคิ" เป็นต้น อ่านคนเดียวและเพื่อน ๆ ก็จะมานั่ง หรือนอนล้อมวงฟังกันสนุกสนาน ซึ่งประเพณีเช่นนี้มีอยู่ทั่วไปในท้องถิ่น¹⁷

พระอริยานุวัตร เขมจารี กล่าวว่า "วรรณคดีผาแดง - นางไอ่ มีมาแต่โบราณอันใคร ๆ ไม่สามารถจะรู้ได้ว่าแต่งขึ้นสมัยใด มีเนื้อหาสาระในทางประวัติ ศาสตร์ และในทางประเพณี ความเป็นมาในสมัยก่อน เมื่อมีคนตายในบ้านใด - เรือนใดจะนำไปอ่านบ้านนั้นเรือนนั้น เรียกว่า "วันเขื่อนคิ" จะมีผู้คนฟังตลอดคืน"¹⁸

¹⁶พระอริยานุวัตร เขมจารี, พระลัก-พระลาม(รามเกียรติ์) (มหาสารคาม: ศูนย์อนุรักษ์วรรณคดีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, 2516), คำนำ.

¹⁷กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, ท้าวผาแดง - นางไอ่ และประเพณี บดบังไฟ (กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์คุรุสภา, 2524), บทนำ.

¹⁸พระอริยานุวัตร เขมจารี, ผาแดง - นางไอ่ (กาฬสินธุ์:จินตนิมิตการพิมพ์, 2524), คำนำ.

6. พญาคันคาก

อาจารย์ จารุวรรณ ธรรมวัตร กล่าวว่า

พญาคันคาก เป็นวรรณกรรมที่พระสงฆ์ใช้สวดในพิธีขอฝน เรียกว่า เทศน์พญาคันคาก ชาวอีสานเชื่อว่าหากฝนแล้ง ฟังเทศน์พญาคันคากแล้วฝนจะตก พญาคันคากเป็นนิทานที่มีเค้ามาจากนิทานชาดก วรรณกรรมเรื่องพญาคันคากได้สะท้อนให้เห็นความกังวลจากจิตสำนึกของชาวอีสาน—เป็นที่ทราบกันทั่วไปว่า ชีวิตของชาวอีสานขึ้นอยู่กับธรรมชาติ ชาวอีสานทุกคนจึงใฝ่ฝันที่จะเป็นนายของธรรมชาติ เพื่อที่จะบันดาลให้ฝนตกตามความต้องการและความเชื่อของตน ดังนั้นในพิธีขอฝน จึงต้องมีการฟังเทศน์พญาคันคาก เพื่อเพิ่มพลังใจให้กับคนฟัง¹⁹

อาจารย์ ธวัช ปุณโณทก กล่าวว่า

วรรณกรรมเรื่องพญาคันคาก ต้นฉบับมีปรากฏอยู่ทั่วไปเกือบทุกภาคอีสาน เพราะว่ายังใช้เทศน์ในพิธีกรรม (ขอฝน) อยู่เนื่อง ๆ เนื่องจากมีความเชื่อว่าฝนไม่ตกตามฤดูกาลนั้น เป็นเพราะพระยาแดนไม่ยอมส่งฝนมาตกในมนุษย์โลก พญาคันคากจึงชักชวนบรรดาสัตว์ทั้ง -- หลายไปปราบพระยาแดน พระยาแดนจึงส่งฝนมาตกตามปกติ ชาวบ้านชาวเมืองจึงมีน้ำใช้ในการเกษตรกันทั่วหน้า ฉะนั้น จากความเชื่ออันนี้เอง เมื่อฝนไม่ตกตามฤดูกาลชาวบ้านจึงร่วมมือกันจัดพิธีกรรมอย่างเอิกเกริกทีเดียว²⁰

¹⁹จารุวรรณ ธรรมวัตร, ลักษณะวรรณกรรมอีสาน, หน้า 50.

²⁰ธวัช ปุณโณทก, วรรณกรรมอีสาน, หน้า 238.

7. ท้าวกำกาคำ

อาจารย์ สุกฤษ สมจิตศรีปัญญา

(อาจารย์ประจำแผนกภาษาและวรรณคดี ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ วิทยาลัยครูมหาสารคาม) กล่าวว่า "วรรณคดีเรื่อง ท้าวกำกาคำนี้ มีสำนวนไพเราะ ประชาชนในภาคอีสานชอบอ่านและชอบฟังมาก"²¹

อาจารย์ สมชาย วงศ์เกษม

(หัวหน้าคณะวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูมหาสารคาม)

กล่าวว่า "หนังสือเรื่องท้าวกำกาคำนี้ชาวอีสานชอบอ่าน จึงคิดว่าหนังสือนี้มีความไพเราะในด้านการใช้คำ จะให้ความบันเทิง และใช้ประกอบการเรียน วิชาภาษาไทย โดยเฉพาะคือ วิชาวรรณกรรมท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี"²²

8. นางผมหอม

ชมรมวรรณกรรมอีสาน กล่าวว่า

วรรณกรรมเรื่องนางผมหอม เป็นวรรณกรรมที่แพร่หลายและนิยมชมชอบของชาวอีสานมาแต่โบราณ วรรณกรรมเรื่องนี้แสดงออกซึ่ง ความกตัญญูของลูกที่มีต่อพ่อ ซึ่งแม้ว่าพ่อจะเป็นช่างไม้ไม่มีโอกาสได้ดูแลเลี้ยงดูลูกอย่างใกล้ชิดเหมือนพ่อทั่ว ๆ ไป ลูกก็ยังอุตสาหะระลึก และกั้นกัน ติดตามหาพ่อชนิดที่เรียกว่าเอาชีวิตเข้าเสี่ยงทีเดียว และผลแห่งคุณธรรมอันดีงามของนางผมหอมทำให้นางไฉนประสบความสำเร็จ และความสุขในบั้นปลาย--ชีวิต ทางชมรมฯ เห็นว่าน่าจะเป็นคติสอนใจแก่เยาวชนของชาติ²³

²¹ สุกฤษ สมจิตศรีปัญญา, ท้าวกำกาคำ (มหาสารคาม:ปริศนาการพิมพ์, 2522), คำนำ.

²² เรื่องเดียวกัน, คำนิยม .

²³ ชมรมวรรณกรรมอีสาน, นางผมหอม (กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์ศรีอนันต์, 2526), คำปรารภ.

อาจารย์ จารุบุตร เรื่องสุวรรณ กล่าวว่า
 วรรณคดีเรื่องนางหม่อมนี้ได้นำให้เข้าใจถึงความผูกพันกันในทางสาย -
 เลือดระหว่างผู้บังเกิดเกล้า คือ บิดามารดากับบุตร ซึ่งเป็นคุณธรรม
 อันสูงส่งของความเป็นมนุษย์ หรือแม้เทียบกับสัตว์เช่นช้าง ก็ดูจะเดียวกัน
 ...อัตลักษณ์ ซึ่งมีความดีเด่นเป็นพิเศษของวรรณคดีเรื่องนี้ และไม่
 ค่อยพบเห็นในเรื่องอื่น ๆ ก็คือ มีคำสุ่อัญเชิญหลายบทหลายตอน เป็นต้น
 คำคำสุ่อัญเชิญของชาวอีสานมาจนบัดนี้²⁴

9. ขลุ - นางอ้ว

อาจารย์ ปรีชา พิณทอง กล่าวว่า
 วรรณกรรมอีสานเรื่องขลุ - นางอ้ว เป็นวรรณคดีประเภทร้อยกรอง
 นักปราชญ์โบราณอีสานได้แต่งไว้ มีเนื้อความไพเราะ อ่านแล้ว ได้
 ความรู้และความสนุกสนานไปด้วย เพราะวรรณคดีเรื่องขลุ - นางอ้ว
 นี้ นอกจากจะกล่าวถึงความรักชั้นธรรมดาสามีที่ทุกคนได้พบเห็น แล้ว
 ยังได้กล่าวถึงความรักชั้นอมตะไว้²⁵

อาจารย์ จารุบุตร เรื่องสุวรรณ กล่าวว่า "หนังสือผูกเรื่องท้าวขลุ -
 นางอ้ว นี้ เป็นวรรณคดีที่ยิ่งใหญ่และแพร่หลายที่สุดในภาคอีสานเรื่องหนึ่ง"²⁶

²⁴ จารุบุตร เรื่องสุวรรณ, ของดีอีสาน, หน้า 286 - 289.

²⁵ ปรีชา พิณทอง, ขลุ - นางอ้ว (อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ศิริธรรม, 2524) คำนำ.

²⁶ จารุบุตร เรื่องสุวรรณ, ของดีอีสาน, หน้า 15.

10. ขุนตั้ง

อาจารย์ ธวัช ปุณโณทก กล่าวว่า

วรรณกรรมนิทานเรื่องขุนตั้งนี้เป็นนิทานพื้นบ้านของชาวลุ่มแม่น้ำโขง กล่าวคือ เป็นนิทานที่นิยมกันทั้งในภาคอีสานและอาณาจักรล้านช้างแต่โบราณ และน่าจะเป็นวรรณกรรมที่มีอายุเก่ากว่าวรรณกรรมเรื่อง สิ้นไซ (สังข์ศิลป์ชัย) จากการตรวจดูโวหารแล้วเข้าใจว่าเป็นโวหารที่เก่ากว่าวรรณกรรมอื่น ๆ หลายเรื่อง ซึ่งวรรณกรรมเหล่านั้นมักจะลอกเลียนแบบสำนวนบางตอนของขุนตั้งไป นอกจากนี้จากการศึกษาต้นฉบับพบว่าต้นฉบับเรื่องขุนตั้งนี้แพร่หลายมาก นิยมอ่านกันมากในภาคอีสาน²⁷

พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ประธานกรรมการฟื้นฟูวรรณคดีไทยอีสาน)

กล่าวว่า

วรรณคดีเรื่องขุนตั้งนี้เป็นคำประพันธ์ประเภทโคลง ซึ่งเรียกว่า "โคลงสาร" อันมีความไพเราะ สมบูรณ์ด้วยคุณลักษณะ มีคุณค่าตามแบบ--วรรณคดีไทยอีสานทั่วไป สันนิษฐานว่า วรรณคดีเรื่องนี้เป็นนิพนธ์ของท่านสมณกุลวงศ์ แห่งกรุงศรีสัตนาคนหุต มีอายุแก่กว่าเรื่อง สิ้นไซศิลป์ชัย ซึ่งเข้าใจกันว่าเป็นนิพนธ์ของท้าวปรางคำ คณะกรรมการฟื้นฟูวรรณคดีไทยอีสานพิจารณาเห็นว่า วรรณคดีเรื่องขุนตั้งนี้มีคุณค่าควรแก่การรักษาไว้²⁸

2.3 การคัดวรรณกรรมที่เป็นชิ้นเอก, อมตะ, แพร่หลายบางชิ้นออก

ดังที่กล่าวไปแล้วว่า วรรณกรรมนิทานอีสานมีมาก แต่ที่มีชื่อเสียงจริง ๆ นั้นมีเพียง 16 เรื่องเท่านั้น ผู้ทำวิทยานิพนธ์ได้คัดเลือกมาศึกษาเป็นตัวแบบ 10 เรื่อง ส่วนอีก 6 เรื่องที่เหลือนั้นจะไม่นำมาเป็นตัวแบบศึกษา คือ

1. สุริวงศ์

²⁷ธวัช ปุณโณทก, วรรณกรรมอีสาน, หน้า 513.

²⁸พิชิต มลิวัลย์, ขุนตั้ง (ฉบับรี:โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, 2521), คำนำ.

2. ปลาแตก - ปลาสมอ
3. ท้าวจักรนิลพรมริน
4. นางแตงอ่อน
5. ท้าวสิงห์กาโลกระต่ายคำ
6. ท้าวบัวชม, บัวยอง, บัวเขียง

เหตุผลที่ตัดทิ้ง 6 เรื่องออกไปเพราะวรรณกรรมนิทานส่วนใหญ่แล้วมีเค้าโครงและเนื้อหาคล้าย ๆ กัน ดังนั้นการใช้ 10 เล่ม ก็เพียงพอที่จะเป็นตัวแบบในการศึกษาแล้ว

ลักษณะวรรณกรรมที่ตัดออกทั้ง 6 ชิ้น คือ

1. ท้าวสิงห์กาโลกระต่ายคำ

"วรรณกรรมเรื่องท้าวสิงห์กาโลกระต่ายคำนี้ มีเค้าโครงเรื่องคล้ายกับเรื่องท้าวกำกาคำ"²⁹

สำหรับเรื่องท้าวกำกาคำได้เลือกเป็นตัวแบบในการศึกษาแล้ว

ที่คล้ายกันคือ ตัวเอกเกิดมามีลักษณะไม่เหมือนมนุษย์ แต่เหมือนสัตว์ คือ ท้าวกำกาคำรูปเหมือนลิงคำเหมือนกา ส่วนท้าวสิงห์กาโลกระต่ายคำ เกิดมาคล้ายกระต่าย ดังนั้น จึงถูกรังเกียจถูกขับไล่นเรนทร์ออกจากเมือง ต้องผจญชีวิตด้วยความยากลำบาก แต่ในที่สุดตอนจบของเรื่องก็สามารถกลับเข้ามาครองเมืองได้

2. ท้าวจักรนิลพรมริน

"เป็นนิทานที่จัดอยู่ในลักษณะนิทานประเภทจักร ๆ วงศ์ ๆ ซึ่งเน้นอิทธิทธิปาฏิหาริย์ของตัวเอก"³⁰

ลักษณะนิทานเช่นนี้คล้ายเรื่องสังข์ศิลป์ชัยและกาสะเกษ ดังนั้น ใช้สังข์ศิลป์ชัยและกาสะเกษเป็นตัวแบบก็เพียงพอแล้ว

^{29,30} ความคิดเห็นตรงกันระหว่างอาจารย์ ธวัช ปุณโณทก ผู้เขียนวรรณกรรมอีสานและอาจารย์ จารุวรรณ ธรรมวัตร ผู้เขียนลักษณะวรรณกรรมอีสาน.

3. นางแดงอ่อน

"เป็นนิทานที่แสดงให้เห็นถึงความรัก, ริษยาระหว่างเมียน้อยเมียหลวงตามลักษณะนิทานพื้นบ้าน ลักษณะนิทานเช่นนี้ปรากฏในวรรณกรรมอีสานหลายเรื่อง เช่น สังข์ศิลป์ชัย, จำปา 4 ต้น ทั้งสังข์ศิลป์ชัย, จำปา 4 ต้น ได้คัดเลือกเป็นตัวแบบในการศึกษาแล้ว"³¹

4. สุริวงค์

"วรรณกรรมเรื่องนี้เป็นวรรณกรรมเรื่องยาวและยิ่งใหญ่เช่นเดียวกับเรื่องสังข์ศิลป์ชัยและกาสะเกษ เนื้อเรื่องเป็นการผจญภัยของท้าวสุริวงค์ ซึ่งต่อสู้กับยักษ์ มีลักษณะของนิทานประเภทจักร ๆ วงศ์ ๆ เนื้อเรื่องส่วนใหญ่คล้ายกับ สังข์ศิลป์ชัย"³²

5. ท้าวบัวชม, บัวยอง, บัวเชียง

เป็นนิทานที่มีลักษณะคล้ายเรื่องท้าวกำกาคำ คือ ท้าวบัวชม, บัวยอง, บัวเชียง เป็นโอรสศักดิ์ศรีแต่ทำตัวไม่ดีในสายตาของพ่อ จึงถูกเนรเทศจากเมือง สําหรับเรื่องท้าวกำกาคำ ในสายตาของผู้บังเกิดเกล้าก็เป็นคนไม่ดีเหมือนกัน จึงถูกเนรเทศไป หลังจากถูกเนรเทศแล้วก็ไปเผชิญชีวิตลำบาก ในที่สุดก็สามารถเป็นผู้ปกครองได้

6. ปลาแตก - ปลาสมอ

เป็นนิทานชาดกที่เรียกว่า บุสบาชาดก เป็นเรื่องปางหนึ่งของพระโพธิสัตว์เสวยชาติ คือ มักจะเริ่มต้นโดยตัวเองเผชิญชีวิตลำบาก ต่อมาด้วยผลบุญแต่ชาติปางก่อนในที่สุดคอนจบของเรื่องก็ได้ครองเมืองใช้ชีวิตสุขสบายตั้งชาดกทั่วไป

ลักษณะชาดกเช่นนี้คล้ายกับเรื่องสังข์ศิลป์ชัย, จำปา 4 ต้น, ท้าวกำกาคำซึ่งทั้ง 3 เรื่องนั้นได้คัดเลือกเป็นตัวแบบในการศึกษาแล้ว

^{31, 32} ความคิดเห็นตรงกันระหว่างอาจารย์ ธวัช ปุณโฑทก ผู้เขียนเรื่องวรรณกรรมอีสาน และอาจารย์ จารุวรรณ ธรรมวัตร ผู้เขียนลักษณะวรรณกรรมอีสาน.

แนวความคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับอำนาจ

1. ความสำคัญและการศึกษาเรื่องอำนาจ

"พฤติกรรมทางสังคมทั้งหมด	ก็คือ	การแสดงออกของอำนาจ
ความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งหมด	ก็คือ	ความสัมพันธ์แห่งอำนาจ
กลุ่มสังคมหรือระบบสังคม	ก็คือ	องค์การของอำนาจ" ³³

คำกล่าวเช่นนี้เป็นของนักทฤษฎีคนสำคัญผู้หนึ่ง ที่ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของแนวความคิดเกี่ยวกับอำนาจในการนำมาใช้วิเคราะห์พฤติกรรมทางสังคมของมนุษย์ แนวคิดเช่นนี้ได้ให้ความสำคัญเป็นอย่างสูงต่อการวิเคราะห์สังคมในเรื่องอำนาจ เพราะเชื่อว่าพฤติกรรมทางสังคม, ความสัมพันธ์ทางสังคม, กลุ่มสังคม ทั้งหมดนี้ดำรงอยู่ได้ก็เพราะมีการดำรงอยู่ของอำนาจนั่นเอง อำนาจจึงเป็นหัวใจของระบบสังคมทั้งหมด ดังนั้น ถ้าเราต้องการศึกษา เข้าใจพฤติกรรมของสังคม ก็จำเป็นต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับอำนาจในสังคมนั้นก่อน และถือว่าการศึกษาเรื่องอำนาจเป็นหัวใจของการศึกษา—พฤติกรรมต่าง ๆ ในสังคม

อำนาจเป็นแนวคิดเก่า ได้รับความสนใจมาตั้งแต่สมัยโบราณ นักรัฐศาสตร์ และนักสังคมศาสตร์ โดยทั่วไปยังให้ความสำคัญแก่แนวคิดนี้เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน โดยถือว่าอำนาจเป็นกุญแจสำคัญในการทำความเข้าใจความสัมพันธ์ทางการเมืองและสังคมมนุษย์ นักรัฐศาสตร์ หรือผู้ที่สนใจทางการเมือง จึงควรเข้าใจธรรมชาติของอำนาจว่า มีลักษณะอย่างไร, มีรูปแบบอย่างไร เกี่ยวข้องกับกระบวนการทางการเมืองและสังคมอย่างไร และที่สำคัญคือ นักวิชาการจะศึกษาเกี่ยวกับอำนาจกันอย่างไร³⁴

³³ Amos H. Hawley, "Community Power and Urban Renewal

Success," The American Journal of Sociology, Vol. 68 (January 1963):

422 - 431.

³⁴ พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, "การศึกษารัฐศาสตร์แนวทางอำนาจ," ในเอกสารการ
สอนของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช ชดหลักและวิธีการศึกษาทางรัฐศาสตร์ หน่วยที่ 10
(กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดนำกั๊งการพิมพ์, 2527), หน้า 459.

มนุษย์ตั้งแต่เกิดคำบรรพ์เป็นต้นมา ล้วนมีความเห็นแตกต่างกันในหลักการที่จะทำให้เกิดระเบียบทางการเมือง เพื่อให้มนุษย์สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข สิ่งที่มีอิทธิพลต่อการเมืองได้ให้ความสนใจเป็นพิเศษ ได้แก่ ความสัมพันธ์ของมนุษย์ในรูปที่บุคคลหนึ่งสามารถควบคุมบุคคลอื่นได้ หรือบุคคลกลุ่มหนึ่งสามารถควบคุมกลุ่มอื่น ๆ ได้ หรือคนจำนวนน้อยควบคุมคนจำนวนมากได้ หรือคน ๆ เดียวควบคุมคนจำนวนมากได้ ชาวโรมันเรียกความสัมพันธ์นี้ว่า "โปเตสตาส์" (Potestas) นักเขียนสมัยกลางและสมัยใหม่ของยุโรปตะวันตกเรียกความสัมพันธ์นี้ว่า "อธิปไตย" (Sovereignty) หรือ อำนาจสูงสุด "อำนาจ" ทางการเมืองมีความสำคัญคล้าย "ทอง" ในทางเศรษฐศาสตร์ ในการที่รัฐบาลจะกระทำการระดมทรัพยากรของชาติ เพื่อควบคุมการประท้วงที่เกิดขึ้นภายในประเทศ หรือดำเนินการเพื่อชัยชนะในการต่างประเทศ ต่างต้องอาศัยอำนาจอำนาจจึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในชีวิตทางการเมือง³⁵

อำนาจ แสดงความสำคัญออกมาเมื่อบุคคลเริ่มมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ๆ ในสังคม นั่นคือ ถ้ามีสังคมที่ใดก็ตามจะมีปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ในสังคม และสิ่งที่สำคัญเป็นอย่างยิ่งสำหรับผู้ที่มีความต้องการจะก้าวเข้ามาสู่การเป็นผู้นำในรัฐ เพราะในการปฏิสัมพันธ์นั้นจะต้องมีฝ่ายหนึ่งบังคับอีกฝ่ายหนึ่งไม่โดยตรงก็โดยอ้อมให้ทำหรือไม่ทำในสิ่งที่ฝ่ายแรกต้องการ แต่ขัดใจฝ่ายหลัง นั่นคือ เกิดการใช้อำนาจขึ้นแล้ว

อำนาจ เป็นส่วนสำคัญของระบบการเมือง และเป็นสิ่งที่สำคัญเป็นอย่างยิ่งสำหรับผู้ที่มีความต้องการจะก้าวเข้ามาสู่การเป็นผู้นำในรัฐ เพราะการที่บุคคลจะเข้ามาสู่การเป็นผู้นำในรัฐได้นั้น เขาจำเป็นต้องมีอำนาจเพื่อใช้เป็นเครื่องมือ ในการบังคับ จัดระเบียบ และแบ่งปันสิ่งที่มีคุณค่าต่าง ๆ ในสังคม เพื่อมิให้เกิดการแย่งชิง, ชักแย้งกันมากจนระบอบ เสื่อมสลายและเสื่อมสลายไปในที่สุด

³⁵พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, "การศึกษารัฐศาสตร์แนวทงอำนาจ," ในเอกสารการสอนของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช ชุดหลักและวิธีการศึกษาทางรัฐศาสตร์ หน้าที่ 10, หน้า 459.

อำนาจ จึงเป็นหัวใจของการเมือง และการศึกษารัฐศาสตร์มาทุกยุคทุกสมัย อย่างไรก็ตาม ความสนใจของการศึกษารัฐศาสตร์ที่มีต่อความขัดแย้ง และการใช้อำนาจดังกล่าว ส่วนมากมุ่งสนใจศึกษาเฉพาะในส่วนที่มีผลกระทบต่อสาธารณชนหรือประชาชนโดยส่วนรวม และโดยทั่วไป ความขัดแย้งและการใช้อำนาจที่มีผลกระทบต่อส่วนรวมนั้น ส่วนมากเป็นเรื่องที่เกิดจากการตัดสินใจใช้อำนาจของบุคคลระดับสูงของชุมชนและสังคม ซึ่งเป็นผู้ควบคุมกระบวนการตัดสินใจสำคัญ ๆ ของสังคมเอาไว้ บุคคลอีกนัยหนึ่งบุคคลกลุ่มนี้คือผู้ใช้อำนาจปกครองสังคม และชุมชนบุคคลกลุ่มนี้เรียกรวม ๆ ได้ว่าเป็น "ชนชั้นนำ" (elite) ของสังคมหรือของชุมชน ชนชั้นนำเหล่านี้อาจเป็นบุคคลเดี่ยว คณะบุคคลหรือกลุ่มบุคคลก็ได้

ดังนั้น การสนใจศึกษาเรื่องอำนาจของนักรัฐศาสตร์มักจะเน้นการศึกษาเกี่ยวกับผู้ปกครองเป็นสำคัญ เช่น การได้มาซึ่งอำนาจ, การใช้อำนาจ, การขยายและเสริมสร้างอำนาจของผู้ปกครองเป็นอย่างไร และมีผลกระทบต่อสังคมอย่างไร เพราะผู้ปกครองเป็นผู้ที่มีตำแหน่ง, มีหน้าที่, มีสถานภาพที่เป็นทางการ จะต้องรับผิดชอบ - และใช้อำนาจในสังคม อย่างไรก็ตาม การศึกษาเรื่องอำนาจนี้ไม่ได้จำกัดเฉพาะ - การศึกษาเกี่ยวกับผู้ปกครองหรือผู้นำรัฐเท่านั้น เพราะอำนาจเป็นคำที่มีขอบเขตกว้างขวางมาก การศึกษายังรวมถึงผู้ใต้ปกครองด้วย เช่น การยอมรับอำนาจ, การต่อต้านอำนาจ หรือการใช้อำนาจของประชาชนในรูปแบบและลักษณะต่าง ๆ

2. อำนาจคืออะไร

นักวิชาการทางสังคมศาสตร์ได้กล่าวถึงนิยามของคำว่า "อำนาจ" ไว้มากมาย เช่น

2.1 ร.ศ. ทร. พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว กล่าวว่า

"อำนาจ (power) มีรากศัพท์ภาษาละตินว่า "โปเตเร" (Potere) ซึ่งหมายถึง "สมรรถภาพ" ในศัพท์ภาษาไทยนั้นคำว่า อำนาจ หมายถึง อำนาจ หรือพลัง ในรากศัพท์ภาษาบาลีคำว่า "พละ" หมายถึง กำลังในการควบคุม"³⁶ นอกจาก

³⁶พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, "การศึกษารัฐศาสตร์แนวทางอำนาจ," ในเอกสารการสอนของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช ชุดหลักและวิธีการศึกษาทางรัฐศาสตร์ หน่วยที่ 10, หน้า 460.

นั้น ท่านได้ยกความคิดเห็นของนักสังคมศาสตร์คนสำคัญ เช่น คาร์ล มาร์กซ (Karl Marx) แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) ทัลคอตต์ พาร์สันส์ (Talcott Parson) มาสรุปเป็นความหมายของคำว่า อำนาจ คือ "สมรรถภาพในความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่เกิดขึ้นจากการตัดสินใจ และมีผลต่อความสัมพันธ์ทางสังคมของมนุษย์"³⁷

2.2 Amitai Etzioni กล่าวว่า

อำนาจ คือ "ความสามารถที่จะเอาชนะส่วนหนึ่งหรือทั้งหมดของการต้านทาน และจะเป็นตัวการเปลี่ยนแปลงการต่อต้านที่เกิดขึ้นได้"³⁸

2.3 Robert A. Dahl กล่าวว่า

อำนาจ คือ "ความสามารถของบุคคลหนึ่งที่ทำให้อีกคนหนึ่งทำตามได้ ซึ่งโดยปกติคนที่ทำตามนั้นจะไม่ทำสิ่งนั้น"³⁹

2.4 Han J. Morgenthau กล่าวว่า

อำนาจ คือ "ความสามารถของคน ๆ หนึ่งในการควบคุมเหนือภาวะจิตใจ ความนึกคิดและความประพฤติปฏิบัติของคนอื่น"⁴⁰

³⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 460.

³⁸ Amitai Etzioni, "Power as a Social Force," in Power in Societies, ed. Marrison E. Olsen (London: Collier-Macmillan Limited., 1970), p.18.

³⁹ Robert A. Dahl, Modern Political Analysis (New Delhi: Prentice-Hall of India (Private) Ltd., 1965), p.40.

⁴⁰ Han J. Morgenthau, Politics among Nation: The Struggle for Power and Peace (New York: Alfred. A. Knopf, 1967). p.25.

2.5 Harold D. Lasswell และ Abraham Kaplan กล่าวว่า

อำนาจ คือ "การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ"⁴¹

2.6 ดร. จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ กล่าวว่า

อำนาจ คือ "ความสามารถที่จะมีอิทธิพลเหนือพฤติกรรมของผู้อื่น หรือความสามารถที่จะป้องกันมิให้ผู้อื่นมีอิทธิพลเหนือพฤติกรรมของตน นอกจากนี้ยังรวมถึงความสามารถในการที่จะบรรลุถึงแก่ใจตนเองที่ได้กระทำอยู่จริง และมีความสามารถที่จะกระทำได้"⁴²

2.7 ดร. บรรพต วีรสัย และเชษฏ์ ศรีสุวรรณ กล่าวว่า

อำนาจ คือ "ความสามารถที่จะก่อให้เกิดผลตามที่ตนต้องการ"⁴³

2.8 ศาสตราจารย์ จรุง สุภาพ กล่าวว่า

อำนาจ คือ "ความสามารถที่จะบันดาลให้สิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้นทั้ง ๆ ที่สิ่งนั้นไม่น่าจะเกิดขึ้นได้เลย"⁴⁴

⁴¹ Harold D. Lasswell and Abraham Kaplan, Power and Society: A Framework for Political Inquiry, p. 75.

⁴² จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ, บุคคลชั้นนำ, โครงสร้างอำนาจและการเมืองในชุมชนไทย (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2515), หน้า 28.

⁴³ บรรพต วีรสัย และเชษฏ์ ศรีสุวรรณ, สังคมวิทยาการเมือง (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2523), หน้า 335.

⁴⁴ จรุง สุภาพ, ระบบการเมืองเปรียบเทียบ (ประชาธิปไตย: เศรษฐกิจ) และ หลักวิเคราะห์การเมืองแผนใหม่ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2519), หน้า 230.

2.9 ผศ.ดร.สมพร แสงชัย และ รศ.ดร.ปรัชญา เวสารัชช์

กล่าวว่า

อำนาจ คือ "พลังหรือปัจจัยที่ทำให้คน ๆ หนึ่ง หรือกลุ่มหนึ่งมีความสามารถ
ครอบงำความคิด หรือการกระทำของคนอื่น หรือกลุ่มอื่น คือ มีอิทธิพลเหนือคนอื่นนั่นเอง"⁴⁵

2.10 นลินี ตันจวนิย์ กล่าวว่า

อำนาจ คือ "อิทธิพลของบุคคลหรือกลุ่มที่มีเหนือบุคคลอื่น ๆ "⁴⁶

จากคำนิยามที่ยกมา 10 ท่านนี้ ส่วนใหญ่ได้กล่าวถึงอำนาจคล้าย ๆ กัน
เช่นมองว่า อำนาจ เป็นความสามารถอย่างหนึ่งของบุคคลหรือกลุ่มที่จะทำตามความ
ต้องการของตนเอง และเป็นความสามารถที่จะทำอะไรก็ได้เหนือคนอื่น คือผู้อื่นต้อง
อยู่ภายใต้ผู้ที่ม้อำนาจนั้น กล่าวโดยสรุปแล้ว

อำนาจ หมายถึง ความสามารถของคน ๆ หนึ่งหรือของกลุ่มที่จะทำให้
บุคคลหรือกลุ่มอื่นทำตามความต้องการของตนได้ ซึ่งโดยปกติผู้ที่ทำตามนั้นจะไม่ทำ
สิ่งนั้นและความสามารถที่จะป้องกันมิให้ผู้อื่นมาครอบงำความคิดจิตใจและพฤติกรรม
ของตน นอกจากนั้น ยังรวมถึงความสามารถที่จะกระทำให้สิ่งใดสิ่งหนึ่งตามที่ตนต้องการได้

⁴⁵สมพร แสงชัย และปรัชญา เวสารัชช์, "การเมืองระดับตำบล หมู่บ้าน,"
ในเอกสารการสอนของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช สาขาวิชาการเมืองการปกครองระ
ดับตำบล หมู่บ้าน หน่วยที่ 5-8 (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดโรงพิมพ์เอเซีย, 2526),
หน้า 231.

⁴⁶นลินี ตันจวนิย์, "การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจในชนบทไทย :
ศึกษาเปรียบเทียบหมู่บ้านที่มีโครงการพัฒนาของรัฐและหมู่บ้านที่ไม่มีโครงการพัฒนา,"
(วิทยานิพนธ์หลักสูตรสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล (สังคมวิทยา) แผนกอิสระ
สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2525), หน้า 12.

นักทฤษฎีการเมืองมีวิธีการมอง ธรรมชาติของการเมืองและลักษณะของอำนาจ ไม่เหมือนกัน เช่น Plato และ Aristotle นั้น จะไม่มีความแตกต่างกันระหว่างการเมืองกับลักษณะในด้านอื่น ๆ ของการดำรงชีวิตของมนุษย์ในชุมชน จึงมองเห็นว่า อำนาจการเมืองเป็นอำนาจเบ็ดเสร็จของชุมชน St. Augustine เห็นว่า "การเมืองเป็นสิ่งที่เลวร้าย และอำนาจก็เป็นเรื่องของการบังคับ ไม่เป็นไปตามธรรมชาติ รวมทั้งมีความชั่วร้ายอยู่ในตัว"⁴⁷ ท่านจึงมีข้อเสนออยู่ 2 ทาง คือการยอมรับอำนาจทางการเมืองโดยสิ้นเชิง และการต่อต้านอำนาจทางการเมืองโดยสิ้นเชิง ด้วยการรอคอยให้มี "นครแห่งสวรรค์" ของพระเจ้า โดยให้ศาสนจักรมีอำนาจในการปกครอง หรือมีละนั้นก็ทำลาย "นครแห่งภิกษุ" ซึ่งทางฝ่ายอาณาจักรมีอำนาจในการปกครองนั้นเสีย

"สำหรับ St. Aquinas ถือว่า อำนาจเป็นสิ่งที่มียู่ตามธรรมชาติ เนื่องจากความสัมพันธ์กันตามลำดับชั้น ในเรื่องนี้มีอยู่แล้ว ในระหว่างเทพบุตรและเทพธิดา"⁴⁸ แนวความคิดดังกล่าวนี้ในที่สุดได้นำไปสู่การมีความคิดในเรื่อง การควบคุมอำนาจทางการเมืองจากภายนอก ซึ่งถือเป็นสิ่งที่ไม่น่าไว้วางใจ โดยการทำให้อำนาจนั้นหมดสิ้นไป ให้การใช้อำนาจเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ต่าง ๆ ทางกฎหมายและให้เป็นที่ไปตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย แต่การกระทำเช่นนี้ก็เป็นที่ของการอำพรางกันในเรื่องแหล่งที่มาของอำนาจเท่านั้นเอง

สำหรับ Marx มองอำนาจทางการเมืองว่า เป็นสิ่งจำเป็นมากในการต่อสู้เพื่อสถาปนารัฐที่สมบูรณ์ เขาเห็นว่า อำนาจทางการเมืองไม่ใช่ปรากฏการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่เป็นเรื่องของธรรมชาติ หากแต่เป็นสิ่งจำเป็นมากที่เคียว Marx ได้ชี้ให้เห็นถึงการต่อสู้เพื่ออำนาจการปกครองว่า อุตสาหกรรมขนาดใหญ่ทำให้ผู้คนมารวมกันในที่ที่เคียวเป็นจำนวนมาก ซึ่งแต่ละคนไม่รู้จักกัน การแข่งขันทำให้ผู้คนเหล่านั้นมีผลประโยชน์ที่ถูกรบกวนแย่ง แต่ว่าการดำรงชีพด้วยค่าจ้าง ทำให้ผู้คนเหล่านี้

^{47, 48} ทินตัน นาคะตะ, รัฐศาสตร์: ทฤษฎี, แนวคิด, ปัญหาสำคัญและแนวทางศึกษาวิเคราะห์การเมือง, หน้า 74.

นั่นมีผลประโยชน์ร่วมกันในอันที่จะต่อต้านนายจ้าง ผลประโยชน์ร่วมกันโดยค้ำจางจะรวมผู้คนที่ขายแรงงาน ให้มีความคิดร่วมกันในการต่อสู้ มีความคิดร่วมกันในการรวมกันเป็นกลุ่มเป็นก้อน ในการต่อสู้ครั้งนี้ จะกลายเป็นสงครามกลางเมืองอย่างแท้จริง⁴⁹

ส่วน Rousseau มีความเห็นว่า "อำนาจทางการเมืองนั้นครอบคลุมไปทั่วและไม่มีตัวตนเนื่องจากถือว่า ชุมชนทางการเมืองแผ่กว้างครอบคลุมกิจกรรมในทุกๆ ด้านของชีวิตมนุษย์ และถือว่าผู้ปกครองกับผู้รับการปกครองเป็นคน ๆ เดียวกัน ในเจตนารมณ์ของส่วนรวม (general will)" ⁵⁰

นักทฤษฎีการเมืองหลายท่านที่เน้นในเรื่องความขัดแย้งทางการเมือง มักย้ำให้เห็นความจำเป็นที่ตองการรวบอำนาจ เช่น Hobbes เป็นต้น ส่วนพวกที่เน้นในเรื่องความร่วมมือกันในทางการเมืองก็จะย้ำในเรื่องที่ว่า ทำอย่างไรจึงจะทำให้ระบบการเมืองได้มีส่วนในการช่วยเหลือบุคคลต่าง ๆ ใ้ค้มาก ๆ แต่ก็มีความจริงอยู่ประการหนึ่งที่ว่าไม่มีสังคมใดจะอยู่ได้โดยปราศจากอำนาจทางการเมือง

นักทฤษฎีการเมืองสมัยโบราณส่วนมากไม่ได้พยายามศึกษาอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับลักษณะต่าง ๆ ของอำนาจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้วยการให้คำนิยามอย่างรัดกุมเกี่ยวกับแนวความคิดเหล่านั้นของตน ส่วนมากจะสนใจในเรื่องความสัมพันธ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับอำนาจภายในชุมชนใดชุมชนหนึ่ง แต่ไม่เกี่ยวกับชุมชนภายนอก แนวทางวิเคราะห์ที่อาศัยวิธีทางปรัชญาเหล่านั้น นับได้ว่าเป็นรากฐานสำคัญสำหรับการพัฒนาของการศึกษาวิชาการเมืองสมัยใหม่ ถึงกระนั้นก็ดี นักปราชญ์ดังกล่าวมักจะฉีกทฤษฎีขึ้นมา โดยอาศัยความเชื่อมากกว่าวิธีทางวิทยาศาสตร์ ถึงแม้ว่าวิธีการอย่างหลังนี้จะมีได้ชี้ขาดไปเสียทีเดียว จากปราชญ์บางท่าน อย่าง Aristotle , Machiavelli , สำหรับ Aristotle นั้น อาศัยเหตุผลและสังเกตการณ์, Machiavelli อ้างข้อเท็จจริง

⁴⁹ ว.ไอ. เลนิน, คาร์ล มาร์กซ (กรุงเทพมหานคร:ชัยวัฒนาการพิมพ์, 2523), หน้า 60-61.

⁵⁰ ทินตัน นาคตะ, รัฐศาสตร์:ทฤษฎี, แนวคิด, ปัญหาสำคัญและแนวทางศึกษาวิเคราะห์การเมือง, หน้า 75.

ทางประวัติศาสตร์, Hobbes อาศัยหลักเรขาคณิตที่เป็นนามธรรม, โดยถือว่าเป็นความจริงที่ไม่ต้องมีการพิสูจน์กัน Marx อ้างกฎแห่งประวัติศาสตร์อันเป็นวิทยาศาสตร์, สำหรับ Plato กับ Aristotle นั้น ทฤษฎีของท่านทั้ง 2 มีอิทธิพลมากที่สุดในศตวรรษต่อมา และเป็นตัวแทนของฝ่ายทฤษฎีการเมืองสมัยโบราณ การสร้างทฤษฎีจะอาศัยวิธีการวิเคราะห์ตามหลักเหตุผล และการสังเกตการณ์ บทบาทของทฤษฎีคือแสวงหาความรู้ที่เชื่อถือได้ สำหรับการวางรากฐานอย่างมีเหตุผล สำหรับความเชื่อและการกระทำบางอย่าง ระบบการเมือง (Polis) เป็นหน่วยของการวิเคราะห์ เป็นเรื่องของส่วนรวม (Wholes) ทฤษฎีการเมืองแบบโบราณเน้นในเรื่องการศึกษาเปรียบเทียบ เพื่อเพิ่มระดับการวางกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ให้เชื่อถือได้มากขึ้น ทฤษฎีเป็นเรื่องของการแสวงหาระบอบการปกครองที่ดีที่สุด ปรัชญาการเมืองพยายามวางเกณฑ์ที่ดีสำหรับการประเมินแนวโน้มต่าง ๆ ในแต่ละยุคแต่ละสมัย และสำหรับการสร้างเป้าหมายกับการจัดระเบียบ—ต่าง ๆ เพื่อเป็นแนวทางไว้ สำหรับการกำหนดนโยบายของสังคมและควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์

ทฤษฎีการเมืองเกี่ยวกับเรื่องอำนาจในปัจจุบันนับว่า เป็นแนวทางศึกษา วิเคราะห์อย่างหนึ่งของการศึกษาวิชาการเมืองที่เป็นปฏิกิริยาต่อแนวทางศึกษาวิเคราะห์ที่มุ่งเน้นในด้านกฎหมายหรือสถาบันทางการเมือง ในบรรดานักทฤษฎีคนสำคัญ ๆ ผู้มองเห็นความสัมพันธ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับอำนาจนั้นเป็นหลักการสำคัญของการศึกษาวิชาการเมือง ได้แก่ Catlin, Merriam, Lasswell, Mogenthau เป็นต้น

Merriam นับเป็นผู้บุกเบิกท่านหนึ่งที่พยายามศึกษาบทบาทของอำนาจทางการเมืองในกระบวนการควบคุมทางสังคม โดยมุ่งเน้นที่แหล่งที่มาของอำนาจทางการเมืองกับการพัฒนาของมัน รวมทั้งผลลัพธ์ของมันที่มีต่อชีวิตมนุษย์ วิธีการที่ใช้กันตลอดจนคุณค่ากับการละเมิดต่าง ๆ ที่อำนาจทางการเมืองอาจทำให้เกิดขึ้นได้

Lasswell นักทฤษฎีคนสำคัญคนหนึ่งทางรัฐศาสตร์ เป็นอีกผู้หนึ่งซึ่งสนใจและให้ความสำคัญแก่แนวคิดเรื่องอำนาจมาก เขาได้เขียนเอกสารทางรัฐศาสตร์ไว้หลายเรื่อง และในเรื่องที่เกี่ยวกับอำนาจโดยตรงและเป็นพิเศษที่สำคัญ 2 เรื่อง คือ

Politic : Who Gets What, When, How ?⁵¹

Power and Society⁵²

โดยเรื่องหลังนี้เขาเขียนร่วมกับ Kaplan

Lasswell มีความเห็นว่า อำนาจเป็นแนวคิดที่สำคัญที่นักรัฐศาสตร์จะต้องให้ความสนใจเป็นพิเศษ แนวคิดเกี่ยวกับอำนาจนี้นับเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่สุดในทางรัฐศาสตร์ ไม่ว่าจะเป็นการก่อร่างในขบวนการเมือง, การกระจายอำนาจ, การใช้อำนาจ เป็นต้น เขาได้สนใจศึกษาอำนาจหลายด้าน เช่น อาณาจักร (domain) ของอำนาจ, ขอบเขต (scope) ของอำนาจ, น้ำหนัก (weight) ของอำนาจ, รวมถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดอำนาจขึ้นมา

Lasswell มองสังคมต่าง ๆ ว่า การตัดสินใจ (decision-making) เป็นสิ่งสำคัญมากในสังคม การตัดสินใจภายในสังคมก็ล้วนแต่จะต้องมีการรับรู้ข่าวสารมาก ๆ เสียก่อน เขากล่าวว่า กฎหมาย, กฎการบริหาร, คำตัดสินของศาล ล้วนแต่เป็นเรื่องการตัดสินใจทั้งสิ้น ดังนั้น อำนาจก็คือการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจนั่นเอง อำนาจจึงเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในความสัมพันธ์ของมนุษย์

แนวคิดบางอย่างของ Lasswell คล้ายกับ Pareto ที่ให้ความสำคัญกับชนชั้นนำ (elite) มาก เขาเชื่อว่า ชนชั้นนำต่าง ๆ ล้วนแต่เป็นผู้มีอำนาจและเป็นคนกลุ่มน้อยในสังคม เช่น ในศาสนาก็มีคนกลุ่มน้อยที่มีอำนาจเช่น สันตปาปา (Pope), คาร์ดินาล (Cardinals), อาร์บิชอป (Archbishops) พระราชาคณะ (Vicars) เป็นต้น ในระบอบคอมมิวนิสต์ผู้ที่มีอำนาจก็คือคณะกรรมการเมือง (Political Committee) หรือ ในสหรัฐอเมริกาก็มีคนกลุ่มน้อย เช่น ศาลสูง, ประธานาธิบดี และรัฐสภา เป็นต้น คนกลุ่มน้อยเหล่านี้มักมีตำแหน่งสูงในสังคม

⁵¹ Harold D. Lasswell, Politics: Who Gets What, When, How? (New York: Peter Smith, 1960).

⁵² Harold D. Lasswell and Abraham Kaplan, Power and Society: A Framework for Political Inquiry (Connecticut : The Carl Purington Rollings Printing - Office of The Yale University Press, 1950).

เอกสารเรื่อง Politic : Who Gets What, When, How ?

ได้เน้นถึงการขึ้นมาสู่อำนาจและการใช้อำนาจ รวมทั้งลักษณะของผู้มีอำนาจเป็นประเด็นสำคัญ เขาได้กล่าวถึงความชำนาญ (skill) ว่า เป็นสิ่งสำคัญมากต่อผู้มีอำนาจ เช่น ความชำนาญในการกล่าวสุนทรพจน์, การโต้แย้งปัญหาต่าง ๆ , การใช้เทคโนโลยี การใช้สื่อในการโฆษณาต่าง ๆ นอกจากนั้นเขายังกล่าวถึงชนชั้น (class) และบุคลิกภาพ (Personality) ของผู้นำว่า ในสังคมแบ่งเป็นชนชั้นจำนวนมาก เช่น ชนชั้นสูง, กลาง และชากรจน สำหรับสังคมทุนนิยมแล้ว กลุ่มการค้า, นักอุตสาหกรรม และนักการเงิน จะเป็นผู้ที่มีอำนาจมากในสังคม, บุคลิกภาพของผู้นำล้วนสำคัญมาก เช่น ท่าที, กริยา, การมองโลก, การมีท่าทีต่อศาสนา, ความซัดเซ้ง, ความอ่อนโยน เป็นต้น

Lasswell ได้ชี้ให้เห็นถึงการใช้อำนาจของผู้มีอำนาจที่สำคัญ เช่น ผู้นำเหล่า นี้มักจะพยายามทำตนเป็นสัญลักษณ์ (symbol) ของสังคม เช่น การทำตัวเองว่าเป็นสัญลักษณ์โดยการเป็นตัวแทนของพระเจ้า เป็นต้น ผู้มีอำนาจยังนิยมใช้ความรุนแรง (violence) เช่น กำลัทหารในการเข้าสู่อำนาจ และรักษาอำนาจของตน การใช้กำลัทหารนี้เป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญ และผู้ที่มีอำนาจก็ใช้มาตั้งแต่สมัยโบราณแล้ว ไม่ว่าจะเป็สมัย์โรมัน, นโปเลียน หรือสงครามสมัย์ใหม่ก็ตาม แต่บางครั้งก็อาจใช้วิธีที่ไม่รุนแรงด้วยก็ได้ เช่น การใช้สินค้า (goods) ในการต่อสู้ เช่น การหยุดงาน (Strike) การกักสินค้า (boycott), การไม่ร่วมมือในการค้า (non-cooperate) เป็นต้น เขากล่าวว่าความสำเร็จของผู้ที่มีอำนาจยังขึ้นกับการปฏิบัติ (Practice) ที่เป็นจริงด้วย เช่น การรวมศูนย์อำนาจในสภาวะวิกฤติ, การทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ, การรักษาความมั่นคง เป็นต้น

แนวความคิดที่สำคัญของ Lasswell ทำให้เราสามารถมองถึงแหล่งที่มาต่าง ๆ หรือตัวแปรทั้งหลายที่มีอิทธิพลต่ออำนาจ หรือสิ่งที่มีคุณค่าของชนชั้นนำ มากกว่าที่จะเป็นตัวเชื่อมให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำซึ่งมีอำนาจกับประชาชน

ในวิชาการเมืองระหว่างประเทศ Morgenthau ⁵³ เป็น ผู้หนึ่ง ที่

⁵³ Hans J. Morgenthau, Politics among Nation : The Struggle for Power and Peace (New York : Knopf, 1967).

สนับสนุนแนวความคิดเรื่องอำนาจ แนวความคิดของท่านเกี่ยวกับมนุษย์ เกี่ยวกับสังคม และเกี่ยวกับการเมือง ก็คือว่า ความต้องการในอำนาจนั้นเป็นสิ่งธรรมชาติของมนุษย์ทุกคน การเมืองเรื่องอำนาจ หรืออีกนัยหนึ่ง ความต้องการครอบงำผู้อื่นเป็นสิ่งที่แยกไม่ออกจากกิจกรรมทางสังคม การเมืองระหว่างประเทศก็เหมือนกับการเมืองในทุหนแห่ง เป็นเรื่องของการต่อสู้ให้ใครมาซึ่งอำนาจและผลประโยชน์

Morgenthau กล่าวว่า อำนาจ หมายถึง "ความสามารถของคน หนึ่งในการควบคุมเหนือภาวะจิตใจ ความนึกคิด และการประพฤติปฏิบัติของคนอื่น" ⁵⁴ เขาเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนจะวิ่งเข้าหาอำนาจ หรือแสวงหาอำนาจ ทั้งนี้เพราะมนุษย์มีความต้องการเสรีภาพ ความมั่นคง ความสำเร็จ และอำนาจ กล่าวคือ อำนาจเป็นวิถีทาง (mean) ที่มนุษย์ทุกคนต่างก็แสวงหาเพื่อที่จะนำเอาอำนาจนั้นไปแสวงหาเสรีภาพ ความมั่นคง ความสำเร็จ ตลอดจนผลประโยชน์ต่าง ๆ ในขณะเดียวกัน อำนาจก็เป็น "จุดมุ่งหมาย" (end) ที่มนุษย์ต้องการจะมีมันไว้ครอบครองอีกด้วย เขาอธิบายว่าอำนาจ และอำนาจทางการเมืองนั้นมีลักษณะเป็นความสัมพันธ์ทางจิต-วิทยา ระหว่างผู้มีอำนาจกับผู้ที่ได้รับอิทธิพลจากอำนาจ ผู้ที่มีอำนาจและผู้ที่มีอำนาจทางการเมืองจะมีอิทธิพลเหนือภาวะจิตใจ และพฤติกรรมของบุคคลอื่น ๆ ซึ่งอิทธิพลในที่นี้จะมิอยู่ในรูปของการใช้คำสั่ง การข่มขู่ การใช้เหตุผล ฯลฯ

Morgenthau ใ้้อธิบายความหมายของการเมืองว่า คือ การต่อสู้เพื่อ การมีอำนาจ ลักษณะธรรมชาติของการเมืองมักจะมี ความรุนแรงแฝงอยู่ในตัว เพราะมนุษย์ผู้เล่นการเมืองต่างก็ต้องการมีอำนาจด้วยกันทั้งนั้น และเมื่อมีอำนาจแล้ว มนุษย์ก็มักจะใช้หรือแสดงอำนาจที่ตนมีอยู่นั้นกับบุคคลอื่นเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง เขา กล่าวว่า การเมืองระหว่างประเทศก็มีลักษณะเช่นเดียวกับการเมืองในระดับบุคคลชาติต่าง ๆ จะแสวงหาอำนาจเพื่อที่จะได้ใช้อำนาจนั้นไปปกป้อง หรือแสวงหาผลประโยชน์

⁵⁴ นทฤณ เมืองแวง, ศรายุทธ โยธิตณะ และสุภกิจ เจริญรัตนกุล, ขอบเขตและแนววิเคราะห์ของรัฐศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร: เช่นเตอร์ทับลิคเคชั่น, 2524), หน้า 29.

โยชน์ของชาติ (National interest) ในบางครั้งการต่อสู้เพื่อการเมืองอำนาจระหว่างชาติต่าง ๆ จะมีความรุนแรงมากจนกลายเป็นสงคราม เขาได้จำแนกลักษณะนโยบายใช้อำนาจเพื่อพิทักษ์และแสวงหาผลประโยชน์แห่งชาติต่าง ๆ ไว้ 3 รูปแบบ คือ

- นโยบายรักษาอำนาจ (Policy designed to preserve the status quo)
- นโยบายขยายอำนาจ (Policy designed to achieve imperialistic expansion)
- นโยบายแสดงอำนาจเพื่อศักดิ์ศรี (Policy designed to demonstrate power for prestige)

ตัวอย่างของนโยบายแบบรักษาอำนาจ ได้แก่ นโยบายต่างประเทศของสหรัฐอเมริกาที่เคยยึดแนวลัทธิมอนโร (Monroe Doctrine) สำหรับนโยบายแบบขยายอำนาจนั้น อาจทำได้ 3 วิธี คือ การขยายอำนาจด้านการทหาร, ด้านเศรษฐกิจ, และด้านวัฒนธรรม ส่วนนโยบายแสดงอำนาจเพื่อศักดิ์ศรีนั้นจะไม่ใช้อำนาจปฏิบัติโดยตรง แต่จะเป็นการใช้ศิลปะทางการทูต และศิลปะในการใช้อำนาจแสนยานุภาพให้ชาติอื่นมีความเคารพยำเกรง

แนวการวิเคราะห์การเมืองเกี่ยวกับอำนาจของเขา มีอิทธิพลอย่างมากในการเบนความสนใจของนักรัฐศาสตร์กลุ่มหนึ่ง จากที่เน้นมองการเมืองในเชิงสถาบันมาสู่การเน้นมองการเมืองในแง่ของความสัมพันธ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับอำนาจระหว่างบุคคล องค์กร และชาติต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษารัฐศาสตร์สาขาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

Robert A. Dahl นับเป็นนักรัฐศาสตร์สมัยใหม่ผู้หนึ่งที่สนใจศึกษาการเมืองเรื่องอำนาจมาก แนวความคิดของ Dahl มักจะถูกเรียกว่าเป็นพวก (pluralist) ในการศึกษาเรื่องอำนาจ บุคคลอื่นที่มีความคิดคล้ายกันกับ Dahl เช่น Palsby ผู้เขียนเรื่อง Community power and political theory เป็นต้น กลุ่มนี้มักจะเน้นการศึกษาระบบการเมืองอเมริกัน เราอาจเรียกกลุ่มนี้ว่าเป็นพวกทัศนนิยม (Pluralist view) หรือ แนวคิดพหุนิยม (Pluralist approach) หรือ วิธีการพหุนิยม (Pluralist Methodology) แนวคิดนี้มองว่า ในสังคมมีแหล่งอำนาจหรือมีสถาบันอื่น ๆ ที่มีความสามารถและอิทธิพลในการควบคุมชีวิตของคนในสังคมมากมายหลายอย่างนอกเหนือไปจากรัฐ หรืออีกนัยหนึ่งทฤษฎีพหุนิยมนี้ปฏิเสธความคิดเสรีนิยมรุ่นเก่าว่า รัฐเป็นสถาบันเดียวที่มีอำนาจในสังคม แนวคิดนี้มองว่า

ในสังคมสมัยใหม่ซึ่งมีการแบ่งแยกแฉกแจกแจงโครงสร้างทางสังคม (differentiated society) นั้น มีกลุ่มผลประโยชน์หลายกลุ่มที่มีหน่วยงานหรือองค์การซึ่งทำหน้าที่เป็นตัวแทนที่หักผลประโยชน์ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคม และก็พร้อมอยู่เสมอที่จะใช้อำนาจและอิทธิพลเพื่อต่อต้านการพยายามแทรกแซงของรัฐ⁵⁵

เกี่ยวกับการมองอำนาจนั้น "กลุ่มนี้เน้นที่การตัดสินใจ (decision - making) เช่น ใครมีสิทธิ์ในการกระทำการตัดสินใจ"⁵⁶

Dahl ได้อธิบายเกี่ยวกับอำนาจไว้ว่า "A มีอำนาจเหนือ B นั้นแสดงว่า A สามารถทำให้ B ทำบางสิ่งบางอย่างซึ่ง B ปกติไม่ทำในสิ่งนั้น"⁵⁷ ดังนั้นจึงเป็นเรื่องของสัมพันธภาพระหว่างมนุษย์ ความสัมพันธ์ทางอำนาจของมนุษย์นี้สามารถอธิบายได้ในลักษณะตัวประกอบต่าง ๆ คือ ฐานอำนาจ, วิธีการในการใช้อำนาจ, ขอบเขตของอำนาจและขนาดปริมาณของอำนาจ Polsby ย้ำว่า การศึกษาเรื่องอำนาจมักจะศึกษาเพื่อให้รู้ว่าใครมีสิทธิ์ที่จะทำการตัดสินใจในชุมชนนั้น การศึกษาเรื่องนี้มักจะเน้นที่พฤติกรรมที่เป็นจริง, เป็นรูปธรรม และที่สังเกตได้ เกี่ยวกับคำว่าอำนาจและอิทธิพลนั้นกลุ่มนี้มักจะใช้สลับกันไปมาเสมอ (interchangably) อย่างไรก็ตาม Dahl ก็กล่าวว่า อำนาจคืออิทธิพลในลักษณะพิเศษหรืออิทธิพลที่มีสภาพบังคับใช้ ซึ่งสภาพบังคับใช้นี้อาจจะเป็นการบังคับโดยตรง หรือโดยอ้อมก็ได้ ดังนั้น เมื่อนาย B ยอมกระทำตามสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่นาย A ต้องการให้นาย B กระทำ นาย B กระทำเพราะถูกบังคับ เราถือว่าความสัมพันธ์ระหว่างนาย A กับนาย B เป็นความ-

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁵⁵ ชัยอนันต์ สมทวนิช, ประชาธิปไตย, สังคมนิยม, คอมมิวนิสต์กับการเมืองไทย (กรุงเทพมหานคร: ดวงติการพิมพ์, 2523), หน้า 27.

⁵⁶ Steven Lukes, Power : A Radical View (HongKong : The Macmillan Ltd., 1980), pp. 11-15.

⁵⁷ Robert A. Dahl, Modern Political Analysis, pp. 41-47.

สัมพันธ์เรื่องอำนาจ (Power relationship) แต่ นาย B ได้กระทำสิ่งใด
 สิ่งหนึ่งที่นาย A ต้องการให้นาย B กระทำโดยประสงค์จากการบังคับโดยตรงหรือโดย
 อ้อมแล้ว เราถือว่าความสัมพันธ์ระหว่างนาย A กับนาย B เป็นความสัมพันธ์เชิงอิทธิ-
 พล (relationship of influence)

แนวความคิดของ Dahl ที่เด่นที่สุดอย่างหนึ่งของเขาก็คือ เขาได้เสนอ
 การวัดอำนาจขึ้นมา โดยใช้วิธีการเลือกศึกษากรณีใดกรณีหนึ่งโดยเฉพาะ เช่น อาจ
 ศึกษาถึงฐานอำนาจของผู้ว่าราชการมลรัฐในการติดต่อสัมพันธ์กับสภานิติบัญญัติของรัฐ. เขา
 เชื่อว่า การศึกษาเช่นนี้จะทำให้นักรัฐศาสตร์สามารถวัดขนาดปริมาณอำนาจของผู้ว่าราชการ
 มลรัฐได้จากจำนวนเสียงสนับสนุนของสมาชิกสภานิติบัญญัติในการประชุมจริง ๆ ว่า
 มีจำนวนมากน้อยกว่ากันเท่าไร จำนวนเสียงสนับสนุนที่คิดคำนวณขึ้นมาจากทฤษฎีความ
 เป็นไปได้ในทางคณิตศาสตร์ว่า ถ้าผู้ว่าราชการมลรัฐไม่มีฐานอำนาจและไม่ได้ใช้อำ-
 นาจในวิธีเดียวกับที่ใช้จริง ๆ ในสภาแล้ว จะมีโอกาสได้เสียงสนับสนุนเป็นจำนวนเท่า
 ไร จากแนวความคิดเรื่องการวัดอำนาจเช่นนี้ นักรัฐศาสตร์สามารถนำเอาแนวคิดของ-
 Dahl ไปศึกษาเรื่องของอำนาจในเชิงเปรียบเทียบว่า ใครมีอำนาจมากกว่าใครหรือน้อยกว่า
 ใครที่มีอยู่ โดยคิดคำนวณจากฐานอำนาจ วิธีการในการใช้อำนาจ ขนาดของ
 อำนาจ และขอบเขตของอำนาจ

จุดสำคัญที่เป็นแก่นของ Dahl และพรรคพวกคือการศึกษาอำนาจโดยมุ่งไปที่
 พฤติกรรมในการกระทำการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ พฤติกรรมเหล่านี้จะต้องเป็นพฤติกรรม
 ที่เป็นจริง, สังเกตได้, และมีหลักฐานชัดเจนแน่นอน เขาได้ชี้ให้เห็นถึงความขัดแย้ง-
 เกี่ยวกับผลประโยชน์ต่าง ๆ ว่าเป็นสิ่งที่สำคัญมาก "ในการศึกษาเรื่องของอำนาจ การ
 ศึกษาของ Dahl มักเกี่ยวข้องกับเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนเสมอ"⁵⁸

สำหรับ Hannah Arendt ⁵⁹ เขามองอำนาจต่างจากผู้อื่นไปบ้างคือมอง
 ว่าอำนาจไม่ใช่เป็นของปัจเจกชน แต่เป็นของกลุ่ม อำนาจจะปรากฏเป็นจริงครบเท่า
 ที่ความเป็นกลุ่มยังดำรงอยู่ เขากล่าวว่า เมื่อกล่าวถึงบุคคลหนึ่งว่ามีอำนาจจะต้อง—

⁵⁸ Steven Lukes, Power : A radical view, p.15.

⁵⁹ Ibid, pp.28-29.

อ้างถึงการก่อรูปของอำนาจ โดยจำนวนประชาชนมาก ๆ ที่มาแสดงในนามของเขา นั่นคือ ในฐานะเป็นกลุ่ม เมื่อความเป็นกลุ่มหายไป อำนาจของเขาก็จะหายไปด้วย

แนวความคิดเช่นนี้ได้นำเรื่องอำนาจไปสู่สมัยก่อนในยุค Athen และ Rome การปกครองในยุคนั้นเป็นสาธารณรัฐ มีกฎหมายปกครอง ซึ่งมีกล่าวถึงอำนาจของประชาชนเสมอ

3. การแสวงหาอำนาจและการกระจายอำนาจในสังคม

ความพยายามที่จะถือว่า การเมืองเป็นเรื่องของอำนาจนั้น มีที่มาสำคัญอยู่ที่พื้นฐานทางจิตวิทยาของมนุษย์ ดังที่ "Machiavelli" ได้อธิบายในเรื่องอำนาจไว้ว่า คนเรานั้นมีความมุ่งหมายที่จะให้ได้มาซึ่งอำนาจ สิ่งนี้ถือว่าเป็นลักษณะที่มั่นคงของมนุษย์ตลอดประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาที่เดียว"⁶⁰ Machiavelli เน้นว่า ผู้ปกครองจะต้องศึกษาวิธีใช้ และจะต้องใช้อย่างเต็มที่เพื่อรักษาไว้ซึ่งฐานะและอำนาจโดยการเขียนแบบ - สุนัขจิ้งจอกและสิงห์โต เขากล่าวว่า อำนาจต้องรักษาไว้ด้วยกำลัง ถ้าหากผู้ปกครองประเทศจะขาดอำนาจ ถ้ากำลังอ่อนแอมากเพียงใด ผู้ปกครองประเทศก็จะมีอำนาจน้อยลงเพียงนั้น นอกจากนั้นเขากล่าวถึงวิธีใช้อำนาจต่อไปว่า เมื่อมีการยึดครองเมืองใหม่ ผู้ยึดครองหรือผู้มีชัยชนะในสงครามจะต้องใช้วิธีการทารุณทั้งหมดที่มีอยู่ที่ทันที่ทันใจอย่าใช้วิธีการทารุณเช่นนี้เป็นเวลานาน ควรใช้เฉพาะตอนเริ่มแรกเท่านั้น วิธีการนี้จะทำให้ประชาชนกลัวเกรง และผู้ที่ไม่ต้องการที่จะถูกทารุณจะมาจงรักภักดีในตอนเริ่มต้น และจะมีความจงรักภักดีต่อไป พวกนี้จะเป็นเครื่องมือของผู้ปกครองประเทศที่จะทำหน้าที่เป็นจารชนปราบปรามผู้ต่อต้าน ในนครต่อไป

ในการตอบคำถามที่ว่า ทำไมคนเราจึงต้องแสวงหาอำนาจกัน Plato อธิบายว่า "ผู้นำต่างแสวงหาอำนาจก็เพื่อที่จะใช้อำนาจให้เกิดประโยชน์แก่สังคม ถึงแม้ท่านจะคิดตระหนักรู้เหมือนกันว่า ตามความเป็นจริงแล้ว ผู้นำเหล่านั้นจะไม่ใช้อำนาจในลักษณะดังกล่าวนี้เสมอไปนัก ท่านจึงได้จัดให้ผู้ปกครองบางคนที่ไม่ใช้อำนาจไม่ถูก -

⁶⁰ เคชชาติ วงศ์โกมลเชษฐ์, ทฤษฎีการเมืองและสังคม (กรุงเทพมหานคร: บพิธการพิมพ์, 2524), หน้า 105-106.

ต้อง เป็นระบบการเมืองที่เลว"⁶¹ ในการคัดค้านสังคมนิยมของ plato , Thasymachus ⁶² จึงแย้งว่า ผู้ปกครองแสวงหาอำนาจก็เพื่อผลประโยชน์ส่วนตัวของตนเอง ทั้งนี้ เนื่องมาจากว่าความยุติธรรมนั้นมีการกำหนดความหมายกันไต่ต่าง ๆ กันเสมอ หรือมิฉะนั้นผู้ปกครองก็จะหาเหตุผลมาอ้างได้เสมอว่าความยุติธรรมอยู่ตรงไหน

ในทัศนะของ Hobbes เขามีความเชื่อว่า คนทุกคนพยายามอย่างยิ่งยวดและไม่หยุดยั้งที่จะให้ใครมาซึ่งสิ่งที่ต้องการ และอำนาจเท่านั้นที่จะช่วยให้แต่ละคนได้ของที่ต้องการ Hobbes จึงสรุปว่า "คนทุกคนต้องการอำนาจอยู่-รำไป เขาเชื่อว่าไม่มีใครที่จะคิดว่าคนอื่นฉลาดกว่าตน ต่างก็มีความคิดเข้าข้างตนเองว่าตนมีสติปัญญาเป็นเลิศด้วยกันทั้งสิ้น"⁶³

อำนาจทางการเมืองนั้นจะมีกระจายอยู่ในระหว่างสมาชิกของระบบการเมืองอย่างไม่เท่าเทียมกัน สิ่งนี้นับว่าเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ระบบการเมืองทั้งหลายมีความแตกต่างกัน Aristotle นับเป็นนักปราชญ์ท่านหนึ่งในหลาย ๆ ท่านที่พยายามอธิบายและหาเหตุผลมาสนับสนุนเกี่ยวกับความแตกต่างกันในเรื่องอำนาจระหว่างบุคคล โดยกล่าวว่า "อำนาจกับการควบคุมทรัพยากรทางการเมืองต่าง ๆ จะกระจายอยู่ในมือของบุคคลอย่างไม่เท่าเทียมกัน"⁶⁴ ในการสังเกตสภาพสังคมของ Aristotle เขาได้มองเห็นอย่างชัดเจนเกี่ยวกับอำนาจในการปกครองสังคม เขาได้เสนอว่า ผู้ที่ควรจะมีอำนาจในการปกครองควรจะเป็นชนชั้นกลาง โดยเขาโจมตีคนร่ำรวยว่า คนร่ำรวยไม่ค่อยชอบกฎข้อบังคับ รู้จักแต่การใช้อำนาจบังคับ จิตใจถูกรอบคลุมไปด้วยความ

⁶¹ เตชชาติ วงศ์โกมลเชษฐ์, ทฤษฎีการเมืองและสังคม, หน้า 105-106.

⁶² Thasymachus คือตัวละครตัวหนึ่งในนิพนธ์ของ Plato เรื่อง The Republic หรืออุทธรณ์

⁶³ ชัยอนันต์ สมุทวนิช, "โลกทัศน์ของฮอบส์." ใน ปรัชญาการเมืองสมัยใหม่, สมบัติ จันทรวงศ์, บรรณาธิการ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2521), หน้า 335.

⁶⁴ สุขุม นวลสกุล, ทฤษฎีการเมืองสมัยโบราณและสมัยกลาง (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2516), หน้า 58-59.

คิดเกี่ยวกับทรัพย์สิน และมีความละโมภที่จะเป็นเจ้าของทรัพย์สินของผู้อื่น ขณะเดียวกัน หากปล่อยให้คนจนแต่เพียงพวกเดียวเข้ามา มีสิทธิในการปกครอง พวกนี้ก็จะเต็มไปด้วย - ความริษยาในความร่ำรวยของคนส่วนน้อย และพร้อมที่จะเป็นพลังให้กับนักการเมืองประ เภทฉวยโอกาส ซึ่งสัญญาว่าจะทำการแบ่งปัน กระจายทรัพย์สินภายในรัฐ สิ่งนี้อาจนำไปสู่การปฏิวัติ ซึ่งแทนที่ประชาชนจะพบกับประชาธิปไตย นักการเมืองประเภทยุติ- กาสนี่จะผลักดันรูปการปกครองไปสู่ระบบทุชนาธิปไตย (Tyranny) เขาได้ยกย่องชน ชั้นกลางว่า ไม่จนเกินไปจนอาจทำให้เกิดความริษยา และไม่รวยเกินไปจะเกิดความละ โมภ ชนชั้นกลางนี้โดยปกติมุ่งใช้ชีวิตในการทำมาหากิน แต่ในขณะเดียวกันก็มีสายตาคือ คอยตรวจสอบกิจกรรมของรัฐ

ในการกล่าวถึงความไม่เท่าเทียมกันต่าง ๆ ของอำนาจที่มีอยู่ในมือของคนแต่ละบุคคลนั้น Rousseau ยืนยันว่า "สิ่งดังกล่าวนี้มีต้นกำเนิดจากความไม่เสมอภาคกัน ท่านย่ำว่าทรัพย์สินและกฎหมายทำให้มนุษย์มีความไม่เสมอภาคกันยิ่งขึ้น"⁶⁵ การอธิบาย เช่นนี้คล้ายกับการอธิบายของ Marx ที่ชื่อว่า "ทรัพย์สินเป็นตัวการสำคัญที่กำหนดการ กระจายอำนาจ"⁶⁶ แนวคิดของ Marx เห็นว่า "พื้นฐานทางเศรษฐกิจกับโครงสร้าง- สร้างเบื้องต้นเมื่อรวมกันเข้าแล้วจะเป็นเครื่องชี้บ่งถึงลักษณะของการรวมตัวกันเป็นสังคม ในทุกกรณี นั่นคือ พื้นฐานของสังคมจะบอกให้รู้ถึงพื้นฐานทางเศรษฐกิจ ในขณะที่โครงสร้างเบื้องต้นจะเป็นตัวแสดงออกซึ่งรูปแบบทางด้านการเมืองและอุดมการณ์ของมัน ดังนั้น ในรัฐศักดินาบรรดาศักดิ์ชั้นสูงเจ้าของที่ดิน และขุนนางศักดินา จะเป็นพวกที่กุมอำนาจปก- ครองไว้ทั้งหมด โดยทั่วไปแล้วรัฐศักดินาจะมีการปกครองแบบราชาธิปไตย สังคมได้ถูก แบ่งออกเป็นฐานันดร ซึ่งฐานันดรจะมีสิทธิที่กำหนดไว้อย่างชัดเจน และการเลื่อนฐานะ จากฐานันดรชั้นต่ำไปสู่ฐานันดรชั้นสูงกว่าเกือบจะเป็นไปไม่ได้ ส่วนในรัฐทุนนิยมมีการ- ประกาศความเสมอภาคของพลเมืองตามกฎหมายและยกเลิกฐานันดรศักดิ์ ในรัฐทุนนิยม ดังกล่าว ประชาชนมีฐานะแตกต่างกันโดยสภาพทางเศรษฐกิจ คือ ต่างกันโดยความ

⁶⁵ เดชชาติ วงศ์โกมลเชษฐ์, ทฤษฎีการเมืองและสังคม, หน้า 156.

⁶⁶ เอ. เอ็น. ชาโกเวฟ และคณะ, ความรู้พื้นฐานทางรัฐศาสตร์, แปลโดย สุภัทร สุคนธาภิรมย์ (กรุงเทพมหานคร:บริษัทพิชการพิมพ์จำกัด, 2525), หน้า 19.

มั่งคั่งร่ำรวยของคน ๆ นั้น เป็นเกณฑ์เบื้องต้น" Marx กล่าวว่า "นายทุนพวกอำนาจของเขาไว้ในกระเป๋า อำนาจนั้นก็คือเงิน"⁶⁷

สำหรับ Pareto เสนอว่า

การที่มีคนกลุ่มน้อยใช้ อำนาจในสังคมนั้น เป็นลักษณะถาวร กล่าวคือ แม้ลักษณะการรวมตัวและโครงสร้างของผู้ปกครองหรือผู้นำทางการเมืองจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรก็ตาม หรือคนกลุ่มน้อยที่มีอภิสิทธิ์ถูกแทนที่โดยอีกกลุ่มหนึ่งก็ตาม แต่จะต้องมีคนกลุ่มน้อยอยู่เสมอที่คุมตำแหน่งสำคัญในสังคม และเป็นผู้ที่ได้รับทรัพยากรสำคัญมากกว่าคนกลุ่มอื่น ๆ⁶⁸

อย่างไรก็ตาม Dahl กล่าวแย้งว่า "บุคคลที่มีอำนาจอาจจะไม่ใช่ชนชั้นนำที่เป็นผู้ปกครองก็ได้ เนื่องจากว่าผู้นำที่มีอำนาจเหล่านั้นอาจจะตกลงระหว่างกันไม่ได้ ยิ่งกว่านั้นอำนาจของแต่ละคนอาจเป็นเรื่องเฉพาะอย่างกันไปด้วย"⁶⁹ ท่านผู้นี้มีความเห็นว่ามันทฤษฎี เช่น Pareto มองข้ามพลังของประชาชนหรือคนจำนวนมากไป ยิ่งกว่านั้นลักษณะของชนชั้นนำที่เป็นฝ่ายปกครองเองก็ทำให้ระบบการเมืองมีลักษณะแตกต่างกัน การกระจายอย่างไม่เท่าเทียมกันในอำนาจระหว่างบุคคลต่าง ๆ นับเป็นความแตกต่างที่สำคัญอย่างหนึ่ง ระหว่างระบบการเมืองทั้งหลายด้วย

Aristotle ได้จัดประเภทของระบบการปกครองที่มีอยู่จริง โดยถือหลักคือ การถือจำนวนคนที่มีอำนาจในชั้นสุดท้ายนั่นเอง กล่าวคือ เป็นการปกครองที่คนเคี้ยวใช้อำนาจ, คนไม่ก็คนใช้อำนาจ หรือ คนเป็นจำนวนมากใช้อำนาจในการปกครอง ส่วนเกณฑ์อีกอย่างหนึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับ normative ที่แบ่งประเภทของระบอบการปกครองออกตามวัตถุประสงค์ในการปกครองว่า เพื่อผลประโยชน์ส่วนรวมของผู้รับการปกครองหรือเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัวของผู้ที่มีอำนาจ ระบอบการปกครองแบบแรกถือว่า

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁶⁷ เอ. เอ็น. ชาโกเวฟ และคณะ, ความรู้พื้นฐานทางรัฐศาสตร์, หน้า 20.

⁶⁸ ปรีชญา เวสารัชช, "การศึกษาผู้นำทางการเมืองและเทคนิคบางประการในการชิงตัวผู้นำ," รัฐศาสตร์สาร 5 (พฤศจิกายน 2521): 3 - 4.

⁶⁹ Robert A. Dahl, Modern Political Analysis, p.34.

เป็นระบอบที่ดี ส่วนแบบหลังถือว่าเป็นระบอบที่ไม่ดี แบบที่ดีได้แก่ระบอบกษัตริย์, ระบอบอภิชนาธิปไตย และระบอบประชาธิปไตย ส่วนแบบที่ไม่ดีก็ได้แก่ ระบอบการปกครองโดยกฎหมาย เป็นต้น ปราชญ์ท่านนี้กล่าวว่า "การกระจายของอำนาจทางการเมืองในสังคมหนึ่ง ๆ จึงขึ้นอยู่กับโครงสร้างแห่งชนชั้นในสังคมนั้น ๆ ซึ่งได้แก่ฐานะทางเศรษฐกิจหรือทางสังคมของสมาชิกต่าง ๆ ในแต่ละประเภทเอง"⁷⁰ การจัดประเภทระบอบการปกครองของปราชญ์ผู้นี้ได้รับการนำไปใช้โดยนักรัฐศาสตร์เป็นจำนวนมาก เช่น Almond และ Powell ใน *Comparative Politics* เป็นต้น Weber⁷¹ ได้จัดประเภทของอำนาจของผู้ปกครองเป็น 3 ประเภทด้วยกัน ทั้งนี้โดยถือคำอ้างแห่งการมีอำนาจและการยอมรับในอำนาจ คำอ้างนั้นเป็นเกณฑ์ว่าเป็นสิ่งที่มีความชอบธรรมในการปกครอง ซึ่งได้แก่ การมีอำนาจตามขนบธรรมเนียมประเพณี การมีอำนาจเพราะบารมีกับการมีอำนาจเพราะเป็นไปตามตัวบทกฎหมาย นักทฤษฎีผู้นี้ก็คล้าย ๆ กับ Aristotle ในส่วนที่เกี่ยวกับการแบ่งประเภทระบอบการปกครอง คือ พยายามอธิบายว่าอำนาจแต่ละประเภทสามารถจะเปลี่ยนเป็นอีกประเภทหนึ่งได้อย่างไรบ้าง ในอำนาจทั้ง 3 ประเภทนี้การมีอำนาจเพราะอาศัยบารมีเป็นประเภทที่มีมนต์คุณน้อยกว่าประเภทอื่น แต่เนื่องจากท่านสนใจในเรื่องความชอบธรรมเป็นหลัก จึงไม่ได้พูดถึงระบอบการปกครองที่ไม่ชอบธรรม ซึ่งกว่านั้นท่านไม่ได้แบ่งประเภทระบอบการปกครองโดยถือเกณฑ์ในทาง normative ว่า การปกครองนั้นเป็นการปกครองเพื่อผลประโยชน์ของใครบ้าง การแบ่งประเภทของ Weber มีความมุ่งหมายที่จะให้เป็นแบบพรรณนา อาศัยการสังเกตการณ์และปลอดจากการใช้ค่านิยม แต่ปรากฏว่า การแบ่งประเภทของท่านไม่ได้แยกให้เห็นความแตกต่างระหว่างระบอบประชาธิปไตยที่ไม่มีเสถียรภาพกับระบอบการเมืองประเภทอื่น ๆ ที่มีเสถียรภาพซึ่งกว่านั้นการแบ่งประเภทอำนาจดังกล่าวยังมีลักษณะของการเป็นแบบอุดมคติ จึงทำให้มองข้ามอำนาจประเภทอื่น ๆ ไป

⁷⁰ สุขุม นวลสกุล, ทฤษฎีการเมืองสมัยโบราณและสมัยกลาง, หน้า 60.

⁷¹ Max Weber, The Theory of social and Economic Organization, trans. A.M. Henderson and Talcott Parsons (New York: Oxford University press, 1947), p.328.

โดยเฉพาะอย่างยิ่งในโลกแห่งความเป็นจริงด้วยแล้ว เราจะพบอำนาจแบบผสมมากกว่า
 อย่างไรก็ตาม การแบ่งอำนาจของผู้ปกครองของ Weber ก็เช่นเดียวกับ Aristotle
 หรือ Almond นับว่ามีส่วนช่วยให้มีการรอบความคิดสำหรับการวิเคราะห์ขึ้นมา โดยเฉพาะ
 อย่างยิ่ง การแบ่งประเภทเหล่านั้นช่วยให้เรามองเห็นลักษณะที่เหมือนกัน หรือแตกต่างกัน
 ระหว่างระบบการเมืองต่าง ๆ ได้ดีขึ้น

แนวความคิดที่มีชื่อเสียงอีกอย่างหนึ่งของ Weber คือ การแบ่งแยกอำนาจ
 เป็น 2 อย่าง เพื่อแก้ปัญหาในเรื่องการตีความถึงความชอบธรรมของอำนาจ ซึ่งมัก
 จะเกิดความขัดแย้งกันเสมอ Weber จึงแยกอำนาจเป็น 2 ส่วน คือ "อำนาจ (Power)
 ซึ่งเป็นชละอำนาจ กับ "อำนาจหน้าที่" (Authority) โดยถือว่า "อำนาจหน้าที่"
 นั้นมีความชอบธรรมในการสั่งการ และบุคคลที่ปฏิบัติตามยอมรับในความถูกต้อง

ส่วน "อำนาจ" นั้นเป็นศักยภาพที่ไม่จำเป็นจะต้องมีความชอบธรรมก็ได้ เช่น
 การที่ต้องปฏิบัติตาม เพราะไม่เช่นนั้นอาจจะถูกกลั่นแกล้งหรือถูกทำร้าย เป็นต้น กล่าว
 ได้ว่า การปฏิบัติตาม "อำนาจหน้าที่" จะสอดคล้องกับหลักศีลธรรม ยุติธรรม หรือมี
 ลักษณะเป็นเหตุเป็นผลมากกว่า "อำนาจ"

4. ปัจจัยที่ก่อให้เกิดอำนาจ

ปัจจัยที่ก่อให้เกิดอำนาจก็คือสิ่งต่าง ๆ ที่จะเป็นตัวการในการทำให้บุคคลมีอำ-
 นาจขึ้นมา ปัจจัยเหล่านี้มีหลาย ๆ อย่าง และเป็นสิ่งที่จะทำให้เราสามารถรู้ได้ว่าใคร
 บ้างที่มีอำนาจ ใครบ้างที่ไม่มีอำนาจหรือใครมีอำนาจมาก, อำนาจน้อยเพียงใด และ
 แตกต่างกันอย่างใด นักวิชาการทางสังคมศาสตร์ให้ความสนใจในการศึกษาเรื่องนี้มาก
 ในขณะที่กำลังศึกษาเรื่องอำนาจในแง่มุมต่าง ๆ ปัญหาที่มักจะตั้งขึ้นมาศึกษาค้นคว้าคือ
 อะไรทำให้คน ๆ หนึ่งมีอำนาจและมักจะมีการเปรียบเทียบอำนาจกันระหว่างผู้มีอำนาจ
 ต่าง ๆ ในทัศนะของนักทฤษฎีทางการเมืองและสังคมได้แสดงความคิดเห็นในเรื่องนี้ไว้
 หลายอย่าง ซึ่งพอจะสรุปถึงปัจจัยเด่น ๆ ที่สำคัญในการที่จะทำให้บุคคลมีอำนาจขึ้นมาคือ

4.1 ตำแหน่งในสังคม

การมีตำแหน่งต่าง ๆ ในสังคมได้เป็นปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้บุคคลหนึ่งมีอำนาจขึ้น
 มา ดร.พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว กล่าวว่า

อำนาจเกี่ยวข้องกับตำแหน่งทางสังคม หรือตำแหน่งทางการเมืองของบุคคล นักวิชาการบางคนเรียกตำแหน่งทางการเมืองและสังคมเหล่านี้ว่าบทบาททางการเมือง หรือบทบาททางสังคมในลักษณะเช่นนี้ เมื่อบุคคลต่างมีบทบาททางการเมืองและสังคมอยู่หลายอย่าง แต่ละคนจึงใช้อำนาจในหลายลักษณะตามบทบาททางการเมืองและสังคมของตน อำนาจเป็นพลังอย่างหนึ่งในบทบาท (roles) ทางสังคมของบุคคล ไม่ใช่คุณลักษณะเฉพาะตัวของปัจเจกชน บุคคลจะมีอำนาจก็ต่อเมื่อเขามีตำแหน่งหน้าที่ในสังคมอย่างใดอย่างหนึ่ง การตัดสินใจหรือไม่ตัดสินใจในบทบาทที่เขาดำรงอยู่จะมีผลกระทบต่อบุคคลอื่น ๆ ในสังคม⁷²

ผศ.ดร. สมพร แสงชัย และรศ.ดร. ปรีชญา เวสารัชช์ ได้กล่าวสนับสนุนถึงปัจจัยที่ก่อให้เกิดอำนาจอย่างหนึ่ง คือ การมีตำแหน่ง หรือเคยมีตำแหน่งในสังคม โดยกล่าวว่า

ตำแหน่งในปัจจุบันหรือในอดีตมักจะมีส่วนเสริมอำนาจบุคคลให้มีอำนาจขึ้นมา เช่น ตำแหน่งรับผิดชอบการทหาร, รับผิดชอบการปกครอง, จะทำให้ผู้นั้นมีหน้าที่ชอบธรรมในการทำงาน สามารถที่จะใช้อำนาจได้เต็มที่ นอกจากนั้นการเคยมีตำแหน่งในอดีตก็สามารถที่จะทำให้เกิดความเคารพ เชื่อถือ แก่บุคคลอื่นได้⁷³

⁷²พรศักดิ์ ม่วงแก้ว, "การศึกษารัฐศาสตร์แนวทางอำนาจ," ในเอกสารการสอนของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช ชุดหลักและวิธีการศึกษาทางรัฐศาสตร์ หน่วยที่ 10 หน้าที่ 460.

⁷³สมพร แสงชัย และปรีชญา เวสารัชช์, "การเมืองระดับตำบลและหมู่บ้าน," ใน เอกสารการสอนของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช ชุด การปกครองระดับตำบล หมู่บ้าน หน่วยที่ 5 - 8, หน้า 240.

นลินี ตันธุนิตย์⁷⁴ ได้กล่าวสนับสนุนเช่นกัน โดยเห็นว่า บังคับที่ก่อให้เกิดอำนาจขึ้นมา โดยเฉพาะการมีอำนาจที่ชอบธรรม (Authority) เนื่องจากบุคคลหรือกลุ่มนั้นได้มาจากกฎเกณฑ์อันเป็นที่ยอมรับของคนในสังคม มีสถาบันทางสังคมรองรับ (legal rational authority) ผู้ที่มีอำนาจตามความหมายนี้ก็คือ ข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานต่าง ๆ

4.2 สถานะทางเศรษฐกิจ

สถานะทางเศรษฐกิจนับเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้บุคคลมีอำนาจขึ้นมา คร.สมพงษ์ ชูมาก เห็นว่า "คำพิพากษาที่ว่าเงินคือพระเจ้าเป็นภาพพจน์แห่งความจริงทางการเมืองอย่างหนึ่ง แม้ว่าเงินจะมีใช้เป็นที่พระเจ้าเพียงอย่างเดียวก็ตาม"⁷⁵ ท่านมีความเห็นว่า ในสังคมมากมายและมีใช้แต่สังคมนายทุนเท่านั้นที่มีการใช้ความมั่งคั่งร่ำรวยเป็นอาวุธทางการเมือง ในสังคมกสิกรรมที่ซึ่งการผลิตทางเกษตรเป็นแหล่งที่มาอันสำคัญของความมั่งคั่งนั้น จะเห็นได้ว่าชนชั้นนายทุนเจ้าของที่ดินจะเป็นผู้กุมอำนาจทางการเมืองในสังคมแบบนี้จะเป็นระบบเจ้าขุนมูลนาย (Regimes Aristocratiques) ซึ่งเป็นระบอบที่อำนาจผูกพันอยู่กับการเป็นเจ้าของที่ดินและกองทัพอัศวินและเป็นระบอบศักดินาและแบบทหาร ในสังคมการค้าและอุตสาหกรรมนั้น การเป็นเจ้าของโรงงานบริษัท ห้างสรรพสินค้า ธนาคาร เป็นแหล่งที่มาของความมั่งคั่ง ดังนั้น อำนาจทางการเมืองจึงตกอยู่กับชนชั้นนายทุน ความมั่งคั่งร่ำรวยล้วนแต่เป็นแหล่งที่ก่อให้เกิดอำนาจทางการเมืองทั้งสิ้น

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁷⁴ นลินี ตันธุนิตย์, "การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจในชนบทไทย (ศึกษาเปรียบเทียบหมู่บ้านที่มีโครงการพัฒนาของรัฐและหมู่บ้านที่ไม่มีโครงการพัฒนา," (วิทยานิพนธ์หลักสูตรสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล), หน้า 13.

⁷⁵ สมพงษ์ ชูมาก, การต่อสู้ทางการเมือง (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์หิรัญ, 2519), หน้า 180 - 181.

คร. ระคม วงษ์นอม⁷⁶ สนับสนุนเรื่องนี้ว่าอำนาจและทรัพย์สินมักเป็นของคู่กัน คนที่มีอำนาจมักจะใช้อำนาจแสวงหาทรัพย์สิน คนที่มีทรัพย์สินหรือร่ำรวยมักใช้ทรัพย์สินเป็นฐานแสวงหาอำนาจ ทั้ง 2 อย่างนี้ต่างเื้ออานวยต่อกันและกัน

นลินี ตันจวนิตย์⁷⁷ สนับสนุนอีกผู้หนึ่ง โดยใช้คำว่าทรัพยากรทางวัตถุ (Material resource) คือ สิ่งของคนหนึ่งหรือกลุ่มหนึ่งมีมากกว่าคนอื่น ๆ เช่น เงิน ทรัพย์สินซึ่งเป็นสิ่งที่หายาก และเป็นที่ต้องการของคนในสังคมนั้น ทฤษฎีที่ย้ำให้เห็นความสำคัญของสถานะทางเศรษฐกิจที่ก่อให้เกิดอำนาจที่มีชื่อเสียงที่สุด คือ คาร์ล มาร์กซ⁷⁸ โดยชี้ว่า พลังของการผลิตและความสัมพันธ์ทางการผลิตร่วมกันก่อตั้งพื้นฐานทางเศรษฐกิจนี้ โครงสร้างส่วนบนได้ถูกก่อตั้งขึ้น ซึ่งประกอบด้วยลักษณะที่ไม่ใช่ทางวัตถุของสังคม คือ รวมสิ่งต่าง ๆ เช่น กฎหมาย กฎศีลธรรม ศาสนา ศิลปะ รัฐบาล ทฤษฎี และหลักปรัชญาต่าง ๆ ที่มุ่งส่งเสริมสิ่งเหล่านี้ และวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ ของสังคมหนึ่ง ๆ โครงสร้างส่วนบนทำหน้าที่เพื่อจุดประสงค์สำคัญ 2 ประการ คือ ประการแรกช่วยยื้อชนชั้นบังคับบัญชาของสังคมได้มีเหตุผลอ้างอิง และสนับสนุนฐานะของตน ส่วนประกอบทั้งหมดของโครงสร้างส่วนบนสนับสนุนฐานะเช่นนั้น มาร์กซ ชี้ว่า นี่เป็นเรื่องผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจโดยเฉพาะชนชั้นบังคับบัญชาจะยืนยันฐานะของตนให้ครอบคลุมทั่วไปเสมอ กฎหมายที่คนบัญญัติ กฎความประพฤติทางศีลธรรมที่คนสนับสนุน ศาสนาที่คนยึดถือ ทั้งหมดเหล่านี้ถือเป็น "ความถูกต้อง" ในฐานะของคนในสังคม ประการที่สอง ส่วนประกอบ

⁷⁶ระคม วงษ์นอม, "แนวคิดเรื่องชนชั้นนำและการศึกษาโครงสร้างอำนาจ ชุมชน," รัฐศาสตร์สาร 9 (พฤษภาคม - สิงหาคม 2526), : 7.

⁷⁷นลินี ตันจวนิตย์, "การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจในชนบท (ศึกษาเปรียบเทียบหมู่บ้านที่มีโครงการพัฒนาของรัฐและหมู่บ้านที่ไม่มีโครงการพัฒนา)," (วิทยานิพนธ์หลักสูตรสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล), หน้า 13.

⁷⁸เอ็ม เจ. ชาร์มอน, ความคิดทางการเมืองจากเพลโตถึงปัจจุบัน, แปลโดยเสน่ห์ จามริก (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2522), หน้า 489.

ของโครงสร้างส่วนบนถูกใช้เป็นส่วนอาวุธของชนชั้นบังคับบัญชาเพื่ออำรงรักษาสถานะอันเหนือกว่าของคน กฎหมายถูกบัญญัติขึ้นเพื่อคุ้มครองทรัพย์สินและอำนาจของตน รัฐบาลถูกกำหนดเพื่อให้ชนชั้นบังคับบัญชาใช้บังคับตามเจตนารมณ์ของตน แม้ว่าในชั้นต่าง ๆ ของความเป็นจริงในประวัติศาสตร์ ยกเว้นขั้นสุดท้าย ชนชั้นบังคับบัญชาจะประกอบเป็นส่วนน้อยของประชากรต่อชนส่วนใหญ่ของชนชั้นปฏิบัติตาม ส่วนประกอบทั้งหมดของโครงสร้างส่วนบนหนึ่ง ๆ ขึ้นอยู่กับพื้นฐานทางเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงในพื้นฐานนั้น ซึ่งก่อให้เกิดชนชั้นปกครองใหม่ จะเป็นผลให้มีการเปลี่ยนโครงสร้างส่วนบนอย่างรวดเร็วเสมอ "ไม่มากก็น้อย" เพราะชนชั้นบังคับบัญชาใหม่จำเป็นต้องมีโครงสร้างส่วนบนที่เหมาะสมสำหรับใช้เป็นเหตุผลอ้างอิงและป้องกันฐานะของตน

4.3 การมีพรรคพวก, เพื่อนพ้องและญาติมิตร

นี่ก็เป็นปัจจัยที่สำคัญที่ก่อให้เกิดอำนาจอย่างหนึ่ง ผศ.ดร. สมพร แสงชัย และรศ.ดร. ปรีชญา เวสารัชช์ กล่าวถึงปัจจัยตัวนี้ว่า "ผู้ที่มีอำนาจเกิดได้จากการที่มีคนรู้จักมาก มีเพื่อน ญาติมิตร เพื่อนฝูงสนับสนุนอยู่มาก เมื่อเขาจะทำอะไรก็มักจะได้รับการสนับสนุนจากบุคคลอื่นเสมอ นอกจากนั้นยังรวมไปถึงการมีผู้ที่มีอำนาจอีกผู้หนึ่งคอยหนุนหลังสนับสนุนอยู่"⁷⁹

นักทฤษฎีสำนึกสังคมนิยมก็เห็นถึงความสำคัญของปัญหาการมีพรรคพวก, เพื่อนพ้องมาก เช่น เลนิน⁸⁰ ได้กล่าวถึงปัจจัยหนึ่งที่จะก่อให้เกิดอำนาจแก่ผู้ทำการปฏิวัติคือ ต้องสร้างแนวร่วม, สร้างพันธมิตร, หาพรรคพวกให้มาก เขาเชื่อว่า จะต้องอาศัยหน่วยงานเล็ก ๆ ไปแทรกอยู่ในทุกหน่วยในสังคม เช่น อยู่ตามโรงเรียน, วิทยาลัย, มหาวิทยาลัย, วัด, สหพันธ์กรรมกร, พรรคการเมือง, ตำรวจ, กองทัพ และหน่วยงานทางการเมืองทั่วไป เช่น สภาผู้แทนราษฎรและคณะรัฐมนตรี เป็นต้น เขาเชื่อว่า หน่วยงาน

⁷⁹สมพร แสงชัย และปรีชญา เวสารัชช์, "การเมืองระดับตำบลและหมู่บ้าน," ใน เอกสารการสอนของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช ชุด การปกครองระดับตำบล หมู่บ้าน, หน้า 341.

⁸⁰สมพงษ์ เกษมสิน และจรรยา สุภาพ, ลัทธิการเมืองและเศรษฐกิจเปรียบเทียบ (กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2520), หน้า 233.

นี้มีหน้าที่หลายอย่าง แต่อย่างหนึ่งก็คือ การหาพรรคพวกและพันธมิตรให้มาก

4.4 ความสามารถพิเศษส่วนตัว

การที่บุคคลหนึ่งมีความสามารถพิเศษส่วนตัวบางอย่างเหนือกว่าผู้อื่น ก็เป็นปัจจัยที่ทำให้ผู้นั้นมีอำนาจขึ้นมา

รศ.ดร. ลิขิต จีระเวคิน กล่าวว่า

ผู้ที่จะมีอำนาจที่เรียกว่าบารมีนั้นจะต้องเป็นผู้ที่มีบุคลิกลักษณะดี, เสี่ยงเพราะรูปร่างสูงสง่าหน้าเคร่งขาม, มีเสน่ห์ คนเห็นแล้วชอบ เป็นผู้มีชื่อเสียงดี พอเอ่ยชื่อก็มีคนรู้จักว่าเป็นใคร ทำอะไรอยู่ เป็นผู้ที่มีความสามารถเหมาะสมกับงาน, มีศีลธรรมและคุณธรรม คนเชื่อว่าเป็นคนดี มีลักษณะเป็นผู้นำ มีความเชื่อมั่น สามารถเป็นผู้นำคนอื่นได้⁸¹

ผศ.ดร. สมพร แสงชัย, รศ.ดร. ปรีชญา เวสารัชช⁸² กล่าวสนับสนุนเรื่องนี้ว่า ลักษณะส่วนตัวหรือความสามารถส่วนตัวเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ก่อให้เกิดอำนาจ ลักษณะส่วนตัวบางอย่างที่ทำให้คนบางคนได้รับการยกย่องนับถือ และได้รับการสนับสนุนจากผู้อื่น เช่น มีรูปร่างหน้าตาที่หน้าเคร่งขาม มีท่าทางคึกคะนอง มีชื่อเสียงดี ชื่อศักดิ์สิทธิ์ ใจคอเข้มแข็ง อคตุน กล้าหาญ เป็นต้น ส่วนความสามารถส่วนตัว เช่น ความสามารถในการพูดจาโน้มน้าวจิตใจคน, ความสามารถในการทำงาน, ความสามารถในการเชิงนักเลง, ความสามารถเข้ากับผู้อื่นผู้ใหญ่ หรือข้าราชการได้

⁸¹ ลิขิต จีระเวคิน, วัฒนธรรมทางการเมือง และการกล่อมเกลารับรู้ทางการเมือง (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์วิจัยคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2529), หน้า 31-32.

⁸² สมพร แสงชัย และปรีชญา เวสารัชช, "การเมืองระดับตำบล หมู่บ้าน," ใน เอกสารการสอนของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช ชุด การปกครองระดับตำบล หมู่บ้าน, หน้า 239.

4.5 กองทัพที่ใหญ่โตและเข้มแข็ง

กองทัพที่ใหญ่โตและเข้มแข็ง นับเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดอำนาจขึ้นมา ปัจจัยนี้เป็นเรื่องของ การครอบครองปัจจัยที่จะก่อให้เกิดความรุนแรง, การทำลายชีวิตซึ่งกันและกัน ในประวัติศาสตร์ของมวลมนุษยชาติ ความรุนแรงและสงคราม เกิดขึ้นอยู่เสมอ เนื่องจากความขัดแย้งของมนุษย์ในเรื่องต่าง ๆ ชีวิตเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดสำหรับมนุษย์ ดังนั้นใครที่มีปัจจัยที่จะทำลายชีวิตของผู้อื่นได้ ผู้นั้นก็จะสามารถมีอำนาจขึ้นมาทันที เพราะฝ่ายที่ไม่มีปัจจัยตัวนี้ย่อมจะเกรงกลัวว่าตนจะถูกทำร้ายจึงยอมขึ้นต่ออำนาจหรือมีฉะนั้นแต่ละฝ่ายก็ต้องพยายามหาปัจจัยตัวนี้มาให้มาก ๆ เพื่อการป้องกันตนเองและทำลายฝ่ายตรงข้ามให้ได้

Machiavelli เป็นนักทฤษฎีที่สนใจคนว่าเรื่องนี้มาก ท่านมีความเห็นว่า "ราชาต้องเป็นผู้นำทัพของตนเอง และรัฐจะต้องใช้แต่พลเมืองของตนเป็นทหาร"⁸³ ท่านเห็นว่า รากฐานที่สำคัญของรัฐคือ กฎหมายที่ดี แต่กฎหมายจะดีไปไม่ได้ถ้าหากปราศจากการคิดอาวุธที่ดี ถ้ามีแนวคิดอาวุธที่ดี กฎหมายก็จะดีไปด้วย การที่ท่านให้ความสำคัญกับอำนาจและสงคราม เพราะท่านเห็นว่า โลกที่เราอาศัยอยู่นี้เป็นโลกที่เห็นห่างจากโลกที่ควรจะเป็นมาก ดังนั้น คนที่สนใจแต่ว่าควรจะทำอะไรจะได้รับความเสียหายถึงความคงอยู่ของตน คนที่คนเคียดอยู่ในท่ามกลางคนชั่วก็จะได้แต่ความเศร้า ดังนั้นราชาจึงจะต้องเรียนรู้วิธีการที่จะไม่เป็นคนที่ตีด้วย แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่า ท่านจะแนะนำให้ราชาทำความชั่ว ถ้าความชื่อนั้นจะก่อให้เกิดความเสียหายถึงกับเสียอำนาจก็จงอย่าทำ แต่อย่าคิดว่าความเข้มงวดเป็นความชั่วที่ทำไม่ได้ เช่นเดียวกับความทารุณ บางทีก็ต้องมี ราชาที่ดีประชาชนจะรักและกลัว แต่ทั้งความรักและความกลัวมักไปค้ำยันกันไม่ได้ จงให้คนกลัวไว้จะปลอดภัยกว่า ท่านได้เสนอว่า หน้าที่ขั้นแรกสุดของผู้ปกครองหนึ่ง ๆ ก็คือ จะต้องสร้างกองทัพที่ทรงสมรรถภาพ ทหารจะต้องได้รับการฝึกอบรม ทั้งด้านปฏิบัติ กล่าวคือ ด้านทหาร และในด้านจิตวิทยา ยิ่งกว่านี้พวกทหารจะต้องได้รับ

⁸³ เชียน ธีรวิทย์, สถาปนิกผู้สร้างทฤษฎีการเมืองตะวันตกจากแม็คเคียร์วิลลี่ ถึงรูสโซ (กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์, 2523), หน้า 19.

การฝึกอบรมในยามสันติ ซึ่งจะได้เตรียมคนเหล่านี้สำหรับสงครามเมื่อมาถึง ผู้ปกครองที่รอเหตุคับขันก่อนที่จะเตรียมตัวรับ ย่อมจะสูญเสียอย่างแน่นอน

เกี่ยวกับปัจจัยด้านความรุนแรงนี้ คาร์ล มาร์กซ นักทฤษฎีสังคมนิยมได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับปัจจัยตัวนี้มาก ท่านเห็นว่า การที่จะตัดสินชัยของนายทุนได้นั้น ไม่มีทางอื่นใดดีไปกว่าการปฏิวัติโดยชนชั้นกรรมาชีพ เพื่อล้มล้างนายทุนโดยพิจารณาว่า โครงสร้างส่วนบนเป็นเครื่องมือของนายทุนที่จะบีบบังคับมิให้ชนกรรมาชีพได้เขียนฐานะให้ดีกว่าเก่า ดังนั้น เพื่อทำลายชนชั้นอย่างแท้จริงจึงต้องทำลายรัฐเสียด้วย ท่านเห็นว่า "เมื่อสังคมนิยมพัฒนาการมาถึงสังคมนิยมแล้ว ความขัดแย้งที่ก่อให้เกิดการต่อสู้ทางชนชั้นมิใช่จะหมด แต่ความขัดแย้งทางชนชั้นนั้นกลับทวีความรุนแรงขึ้น"⁸⁴ แนวความคิดของมาร์กซเป็นแนวคิดที่เสนอทางแก้ปัญหาสังคมด้วยความรุนแรง โดยเชื่อว่ามีแต่ความรุนแรงเท่านั้นจึงจะแก้ปัญหาได้ถึงที่สุดได้ ท่านเห็นว่า ประวัติของมวลมนุษยชาติล้วนแต่เต็มไปด้วย - การต่อสู้ทางชนชั้น เช่นในสังคมศักดินา ผู้มีอำนาจคือ ชนชั้นศักดินา, ในสังคมนิยมผู้มีอำนาจคือ นายทุน ผู้ที่มีอำนาจเหล่านี้ล้วนควบคุมกำลังทหารไว้ทั้งสิ้น เพื่อคอยปราบ--ปราบประชาชนและคอยรักษาสถานะความเป็นอยู่อันมั่นคงของตน แต่เนื่องจากสังคมเต็มไปด้วยการกดขี่ ดังนั้น ชาวนาจึงลุกขึ้นมาต่อสู้กับชนชั้นศักดินา, กรรมกรก็ลุกขึ้นมาต่อสู้กับชนชั้นนายทุน การขัดแย้งและการต่อสู้ทำให้สังคมพัฒนาไปข้างหน้า ดังนั้น ท่านจึงเสนอว่า ชนชั้นผู้ถูกกดขี่จะต้องสร้างกองทัพของตนขึ้นมาให้ใหญ่โต เข้มแข็ง ทั้งปริมาณ และคุณภาพเพื่อต่อสู้กับกองทัพของชนชั้นปฏิกิริยา ในการปลดปล่อยหลังการผลิต, ความสัมพันธ์ทางการผลิตและการเคลื่อนไหวสังคมให้รุดหน้าไป

ศูนย์วิทยุทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁸⁴ พลศักดิ์ จิตรไกรศิริ, ความคิดทางการเมืองสมัยใหม่ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, 2523), หน้า 70.

4.6 ค่านิยมของสังคม

ในแต่ละสังคมจะมีค่านิยมทั้งที่อาจเหมือนกัน และแตกต่างกันก็ได้ เช่น บางสังคมยอมรับความเป็นผู้ที่อาวุโสว่าเป็นผู้ที่มีอำนาจ เพราะมองว่าผู้อาวุโสเป็นผู้ที่มีความรู้, มีประสบการณ์กว่าผู้อื่น, บางสังคมก็นิยมผู้ที่มีการสร้างร่างกายที่แข็งแรงโดยให้เหตุผลว่าผู้ที่แข็งแรงจะมีประโยชน์ในการปกป้องชีวิตและทรัพย์สินของสังคมได้, บางสังคมก็นิยมผู้นำที่เป็นสตรี โดยให้เหตุผลว่า สตรีเป็นเพศแม่ เป็นผู้ให้กำเนิดมนุษย์จึงสมควรที่จะได้รับการเคารพยกย่องกว่าผู้อื่น, บางสังคมก็ยึดมั่นผู้ที่เคร่งครัดในศาสนา เพราะมองว่าสิ่งสำคัญที่สุดและเป็นที่ยึดของมนุษย์คือ ศาสนา ดังนั้น ผู้ที่เคร่งครัดในศาสนา ก็จะต้องเป็นคนที่ดี จึงเหมาะสมที่จะมีอำนาจปกครองสังคม

สิ่งที่กล่าวไปนี้ทำให้เห็นว่า ความเชื่อ, ทัศนคติ, ค่านิยมของสังคมก็เป็นปัจจัยที่สำคัญในการกำหนดหรือระบุว่าใครควรจะมีอำนาจ, ใครเหมาะสมที่จะเป็นผู้ปกครอง ดังนั้น การศึกษาค้นคว้าให้ละเอียดว่า ความรู้สึกนึกคิดของคนในสังคมนั้นเป็นอย่างไร-- ้วย จึงจะสามารถเข้าใจแจ่มชัดในเรื่องอำนาจในสังคมได้

5. เป้าหมายของอำนาจ

ความปรารถนา, ความต้องการ และการให้ใครมาซึ่งอำนาจ (the pursuit of power) เป็นลักษณะสำคัญของพฤติกรรมทางการเมืองของสังคม เพราะบุคคลก็คิด กลุ่มต่าง ๆ ก็คิด ต่างก็ปรารถนาอำนาจกันเป็นส่วนใหญ่ ความปรารถนาก็หมายถึงความถึงความประสงค์ที่จะมีและใช้อำนาจ รวมทั้งการทำให้ตนอยู่ในฐานะที่สามารถใช้อำนาจที่มีอยู่ให้ได้ผลตามความต้องการให้มากที่สุด⁸⁵

นักทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ได้ให้ความสำคัญกับเป้าหมายของอำนาจไม่น้อยกว่าการศึกษาอำนาจในด้านอื่น ๆ เลย โดยมองว่า ผู้ที่มีอำนาจแล้วเขาจะใช้อำนาจไปเพื่ออะไรกัน

5.1 เพื่อสังคม

Plato ได้กล่าวถึงเป้าหมายของอำนาจว่า "ผู้ปกครองที่ดีจะต้องใช้อำนาจ

⁸⁵ จรูญ สุภาพ, ระบบการเมืองเปรียบเทียบ (ประชาธิปไตย: เผด็จการ) และหลักวิเคราะห์การเมืองแดนใหม่, หน้า 143.

เพื่อสร้างสังคมที่ดี สร้างสังคมใหม่ให้มีความยุติธรรม Plato มองสังคมที่ดีเป็นรูปแบบในอุดมคติ⁸⁶ ซึ่งผู้มีอำนาจจะต้องทำให้ได้ เช่น การสร้างความเสมอภาคระหว่างชายหญิง เขามองว่าความแตกต่างระหว่าง 2 เพศนี้อยู่ตรงที่ว่าชายเป็นเหตุแห่งการกำเนิด ในขณะที่หญิงเป็นผู้ให้กำเนิดเท่านั้น นอกจากนั้นธรรมชาติได้สร้างให้แตกต่างกันทุกอย่าง ถึงแม้ว่าหญิงอาจจะมีกำลังอ่อนแอกว่าก็ตาม ดังนั้น สิทธิและหน้าที่ต่าง ๆ ในรัฐจึงไม่สมควรกำหนดว่าเป็นสิ่งเฉพาะเพศ หญิงอาจจะมีโอกาสเป็นผู้ปกครองหรือนักรบได้ หญิงที่สุจริตว่าเธอมีความสามารถเหมาะสมกับหน้าที่นั้น นอกจากนั้นเขายังเห็นว่าชนชั้นปกครองและชนชั้นนักรบจะต้องไม่มีทรัพย์สินส่วนตัว แม้กระทั่งครอบครัวก็มีไม่ได้ เพราะจะก่อให้เกิดแนวคิดปัจเจกชนขึ้นมา ซึ่งเป็นอันตรายต่อรัฐ

Plato ยังกล่าวถึงสังคมที่ดีและเป็นสังคมที่มีความยุติธรรมต่อไปว่า สำหรับผู้ใดจะเป็นชนชั้นใดนั้นขึ้นอยู่กับคุณธรรมประจำใจของเขา ใจของคนนั้นประกอบด้วยองค์ประกอบ 3 อย่าง คือ คติหา, ความกล้า, เหตุผล ถ้าจิตของผู้ใดถูกรอบงำด้วยเหตุผล เขาคู่นั้นก็เหมาะสมที่จะเป็นผู้ปกครอง ส่วนผู้ที่จิตถูกรอบงำโดยความกล้าหาญหน้าที่ของเขาก็ควรจะเป็นทหาร และผู้ผลึกคือผู้ที่จิตแสดงออกซึ่งคติหาหรือความอยากร ความคิดของ Plato เกี่ยวกับสังคมที่ดีและมีความยุติธรรมนั้นมีมากมาย นี้สะท้อนให้เห็นถึงความคิดของเขา คือ ผู้ที่มีอำนาจจะต้องใช้อำนาจเพื่อสร้างสังคมที่ดีนั่นเอง

แนวคิดที่ว่าผู้ที่มีอำนาจจะต้องใช้อำนาจเพื่อสังคมนี้ มีนักทฤษฎีกล่าวไว้หลายท่าน แม้จะมองแตกต่างกันบ้างบางอย่าง แต่โดยหลักใหญ่ก็คือเพื่อสังคมโดยส่วนรวมนั่นเอง

นักคิดในกลุ่มสัญญาประชาคม เช่น John Locke, Rousseau ก็มีทัศนะว่าผู้ปกครองจะต้องใช้อำนาจเพื่อสังคมโดยส่วนรวมนักคิดกลุ่มนี้เห็นว่าอำนาจนั้นจะต้องอยู่ที่ประชาชน Locke ชี้ว่า ประชาชนจะมาตกลงทำสัญญาประชาคมขึ้นมา คือประชาชนจะยอมสละสิทธิบางอย่างของตน และมอบอำนาจให้แก่ผู้หนึ่งในการปกครองเพื่อจะได้อำนาจนั้นปกป้องพิทักษ์รักษาชีวิต, ทรัพย์สินของประชาชน ผู้ปกครองเหล่านี้ลวนมาจากการยินยอมของประชาชนทั้งสิ้นและเขาก็จะต้องทำเพื่อประชาชน ถ้าเขาปฏิบัติไม่ดี

⁸⁶ สุ่ม นวลสกุล, ทฤษฎีการเมืองสมัยโบราณและสมัยกลาง, หน้า 38-39.

ต่อประชาชน ไม่สามารถสนองตอบความต้องการของประชาชนได้ ประชาชนก็จะเปลี่ยนแปลงผู้ปกครองเดิมเสีย แล้วจะสรรหาคนใหม่ขึ้นมาปกครอง แนวคิดนี้มีส่วนคล้ายแนวคิดของ Rousseau คือ Rousseau เห็นว่า ผู้ที่จะมาเป็นผู้ปกครองล้วนจะต้องได้รับการยินยอมจากประชาชนทั้งสิ้น อำนาจที่สำคัญยังอยู่ที่ประชาชนอยู่ ผู้ปกครองเป็นเพียงตัวแทนที่จะต้องทำตามที่ประชาชนต้องการทุกอย่างเท่านั้น นักคิดทั้งสองท่านนี้สนับสนุนระบอบประชาธิปไตย ที่เน้นถึงสังคมจะต้องมีเสรีภาพ และผู้ปกครองจะต้องได้รับการยินยอมจากประชาชน ผู้ปกครองต้องทำเพื่อประชาชน และอำนาจสูงสุดยังอยู่ที่ประชาชนและสังคมอยู่เสมอ ระบอบเผด็จการที่เชื่อมั่นแต่ชนชั้นนำและอำนาจเด็ดขาดของผู้ปกครองจะต้องถูกคัดค้าน เพราะเป็นระบอบที่ไม่ยอมรับอำนาจสูงสุดของประชาชนในการปกครอง

5.2 เพื่อชนชั้น

นักทฤษฎีทางรัฐศาสตร์บางท่านก็มองว่า การต่อสู้เพื่ออำนาจนั้นก็เพื่อชนชั้น เพื่อผลประโยชน์ของชนชั้นของตน แนวคิดเรื่องชนชั้นนี้ นักคิดที่เด่นที่สุดคือ คาร์ล มาร์กซ โดยเขามองว่าในสังคมหนึ่ง ๆ จะมีชนชั้นที่สำคัญอยู่ 2 ชนชั้น เผด็จชนชั้นที่อยู่คือชนชั้นที่เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต / กับชนชั้นที่ใช้แรงงาน เพื่อการอยู่รอด แต่เนื่องด้วยธรรมชาติของกำลังการผลิต หรือสภาพของการพัฒนาทางเทคนิคเปลี่ยนแปลงทำให้ปัจจัยหรือเครื่องมือของการผลิตเปลี่ยนแปลงไปในแบบต่าง ๆ กัน และลักษณะกรรมสิทธิ์ในเครื่องมือการผลิตก็แตกต่างกันไปด้วย เหตุนี้จึงอาจแบ่งแยกออกเป็นระบบกรรมสิทธิ์แบบโบราณ, ระบบกรรมสิทธิ์ศักดินา และระบบกรรมสิทธิ์แบบนายทุน แต่ละระบบดังกล่าวจะมีชนชั้น 2 ชนชั้นที่ขัดแย้งกัน เช่น นายทาสกับทาส ในสังคมโบราณ, ชูเนนางเจ้าที่ดินกับไพร่ในระบบศักดินา, นายทุนกับกรรมกร ในสังคมทุนนิยม มาร์กซ มองว่า "การขัดแย้งทางการเมือง มาจากการขัดแย้งและต่อสู้ระหว่างชนชั้นโดยตรง จะแตกต่างกันอยู่ที่ว่าขัดแย้งมากหรือน้อยเท่านั้น"⁸⁷ แนวคิดของมาร์กซถือว่าเป็นตัวแทนนักทฤษฎีชนชั้นที่มองสังคมเป็นชนชั้นและต่อสู้ระหว่างชนชั้น แต่ละชนชั้นก็มีเป้าหมายของการต่อสู้เพื่ออำนาจและผลประโยชน์ของชนชั้นตน

⁸⁷ สมพงษ์ ชูมาก, การต่อสู้ทางการเมือง, หน้า 76.

5.3 เพื่อกลุ่ม

นักคิดเหล่านี้มองว่าสังคมแบ่งเป็นกลุ่มผลประโยชน์ชนชั้นมากมาย แต่ละกลุ่มก็จะต่อสู้เพื่อให้กลุ่มของตนมีอำนาจขึ้นมาก และจะใช้อำนาจเพื่อผลประโยชน์ของกลุ่มตน

นักทฤษฎีกลุ่มเชื่อว่า บทบาท หน้าที่ และกิจกรรมของกลุ่มทั้งหลายในสังคมมีส่วนทำให้เกิดความตกลงใจ ตัดสินใจทางการเมือง ทุกกลุ่มปรารถนาที่จะมีอำนาจทางการเมือง ฉะนั้น การแข่งขันกันเพื่อสิ่งเหล่านี้จึงเกิดขึ้น—อยู่อย่างสม่ำเสมอ หากกิจกรรมทางการเมืองของกลุ่มใดที่ได้รับผลสำเร็จ กลุ่มนั้นก็จะมีบทบาทในกระบวนการกำหนดนโยบายของชาติมากกว่ากลุ่มอื่นๆ⁸⁸

นักทฤษฎีเหล่านี้มองว่า แต่ละกลุ่มต้องการรักษาผลประโยชน์ของตน มีบ่อยครั้งที่ผลประโยชน์ของแต่ละกลุ่มเกี่ยวพันกันอยู่ไม่มากก็น้อย ฉะนั้น การรักษาผลประโยชน์ของตนก็อาจจะต้องมีการแข่งขันกันระหว่างกลุ่ม ซึ่งอาจมีทั้งการชกแย้งหรือร่วมมือกันระหว่างกลุ่มก็ได้

นักทฤษฎีกลุ่มเหล่านี้มองว่า การต่อสู้เพื่ออำนาจก็เพื่อผลประโยชน์ของกลุ่มของตนนั่นเอง

5.4 เพื่อความยิ่งใหญ่ของผู้นำ

นักคิดที่มองว่า การเมืองคือการต่อสู้เพื่ออำนาจ และผู้ปกครองจะต้องมีเป้าหมายเกี่ยวกับอำนาจเพื่อความยิ่งใหญ่, ความมั่นคงของผู้นำนั้น ที่เด่นที่สุดคือ Machiavelli

สำหรับ Machiavelli แล้ว แนวความคิดของเขาเริ่มมองถึงเนื้อแท้ของมนุษย์และสังคม โดยมองว่า แรกเริ่มเดิมทีนั้นมนุษย์แยกย้ายกระจัดกระจายกันอยู่ ไม่ได้รวมเป็นหมู่เป็นเหล่า ภายหลังจากที่จำนวนคนเพิ่มมากขึ้นจนไม่อาจหลีกเลี่ยง การอยู่ร่วมกันในสังคมจึงเกิดขึ้น ธรรมชาติอันชั่วร้ายของคนนั่นเองที่ทำให้สังคมเต็มไปด้วยบรรยากาศ

⁸⁸ จรูญ สุภาพ, "การวิเคราะห์กลุ่มผลประโยชน์ในฐานะกลุ่มอิทธิพลทางการเมือง," การเมืองและสังคม (กรุงเทพมหานคร: หน่วยผลิตเอกสารจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519), หน้า 70.

ของการแข่งขัน ต่อสู้ หากไม่มีอำนาจมาบังคับให้คนเกรงกลัวได้แล้ว สังคมมักจะยุ่งเหยิงไร้ระเบียบและปราศจากความสุข

Machiavelli กล่าวว่า "ผู้ปกครองจะต้องมีความเด็ดขาด แม้ว่าทุกคนปรารถนาที่จะได้รับการยกย่องว่าเป็นคนเมตตามากกว่าโหดร้าย แต่ด้านหันหน้าให้ผู้ปกครองจะใจดีเกินไปไม่ได้ เพราะความเมตตาปราณีจะถูกมองในแง่ของความอ่อนแอ และความยุ่งเหยิงจะปรากฏเป็นผลตามมา"⁸⁹ ดังนั้น ผู้ปกครองต้องไม่เกรงการถูกกล่าวหาว่าโหดร้าย เมื่อเขาใช้ความเด็ดขาดเพื่อรักษาผู้ที่ถูกปกครองให้มีเอกภาพ และชื่อเสียงต่อผู้ปกครอง

Machiavelli ย้ำว่า ระหว่างความรักและความยำเกรงของพลเมือง หากจำเป็นแล้ว ผู้ปกครองย่อมต้องเลือกเอาประการหลัง แม้ว่าจะเป็นการดีที่สุด ถ้าได้รับทั้ง 2 ประการ การเมืองเป็นเรื่องอำนาจ นักการเมืองปรารถนาที่จะได้มาหรือคงไว้ซึ่งอำนาจ เรื่องการเมืองไม่อาจที่จะคำนึงถึงคุณธรรมหรือค่าน้ำหนักศีลธรรมได้

5.5 เพื่อศาสนา

มีนักคิดไม่น้อยที่มองว่า ศาสนาเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดของมนุษย์ การต่อสู้เพื่ออำนาจนั้น สิ่งที่สำคัญที่สุดคือ เมื่อได้อำนาจแล้วจะต้องทำเพื่อศาสนา ที่สำคัญคือ เพื่อพระเจ้าและคำสอนของพระเจ้า ทศนะเช่นนี้เด่นมากสมัยยุโรปยุคกลาง แม้ปัจจุบันนี้ความคิดเช่นนี้ก็ไม่ได้สลายไปทีเดียว นักคิดเด่น ๆ ที่มองเห็นศาสนาเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด เช่น เซนต์ออกัสติน (St. Augustine)⁹⁰ งานเขียนที่สำคัญที่สุดของเขาคือ นครแห่งพระเจ้าเป็นเจ้า (City of God) ทั้งหมดมี 12 เล่ม, 10 เล่มแรกเขาทุ่มเทความคิดไปในการแก้ต่างที่ศาสนาถูกโจมตีว่าเป็นตัวการที่ทำให้อาณาจักรโรมันถูกทำลาย เขาได้กล่าวถึงนคร 2 นคร คือ นครแห่งสวรรค์ และนครแห่งพิภพ

Augustine มองว่า นครแห่งพิภพถูกครอบงำด้วยหลักของความรักตนเองถึงขนาดคุกคามพระเจ้า ชาวนครแห่งพิภพเป็นคนที่ถือเอาผลประโยชน์ทางวัตถุเป็นสำคัญ

⁸⁹ สู้ซุม นวลสกุล, ทฤษฎีการเมืองแห่งนิวสมิซ (กรุงเทพมหานคร: คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2519), หน้า 7.

⁹⁰ เอ็ม เจ. ชาร์มอน, ความคิดทางการเมืองจากเพลโตถึงปัจจุบัน, หน้า 138.

เหนือกว่าจิตใจ นครแห่งสวรรค์ถูกครองด้วยหลักของความรักคือพระผู้เป็นเจ้า ชาวคน
นี้เป็นคนที่ถือเรื่องจิตใจเป็นสิ่งที่สูงที่สุด เขากล่าวว่า ลักษณะของหน้าที่องค์การคริสต์นี้
เองที่กำหนดให้องค์การคริสต์อยู่ในฐานะที่สูงกว่ารัฐ เพราะองค์การคริสต์ทำเพื่อพระผู้
เป็นเจ้าบนพื้นโลก ในการต่อสู้อันยิ่งใหญ่เพื่อบรรลุชัยชนะขั้นสุดท้าย โดยอาศัยสถาปนา
นครแห่งพระผู้เป็นเจ้า ซึ่งประกอบด้วยจิตทั้งปวงที่ได้รับการช่วยเหลือให้รอดพ้นอยู่รวมกัน
แนวคิดของ Augustine มีลักษณะคล้ายกับเซนต์ โทมัส อไควนัส⁹¹

(St. Thomas Aquinus) ที่กล่าวว่า อำนาจของราชาขยายเฉพาะในเรื่องทางโลก
เท่านั้น ราชาไม่อาจนำคนใดบังคับบัญชาในเรื่องเกี่ยวกับการไถ่บาป เพราะนี่เป็นหน้าที่
ขององค์การคริสต์ เฉพาะอย่างยิ่งของสันตปาปา อันที่จริงในเรื่องทั้งหมดที่ผู้ปกครอง -
ฝ่ายฆราวาสกระทำนั้นเป็นการปฏิบัติตามแนวที่เจ้าหน้าที่ฝ่ายธรรมะกำหนดไว้ การไถ่บาป
เป็นจุดสูงสุดของชีวิตปัจจุบัน และเฉพาะองค์การคริสต์เท่านั้นที่รู้ว่าจะบรรลุ ผลอย่างไร
ดังนั้น ราชาจึงเป็นผู้ที่อยู่ใต้องค์การคริสต์สันตปาปาเป็นผู้ปกครองสูงสุด ถือทั้งด้านธรรมะ
และด้านทางโลกในพระหัตถ์

จากแนวคิดของทั้ง Augustine และ Aquinus ที่ยกมานี้ ได้สะท้อนให้
เห็นถึงเป้าหมายของอำนาจ คือ เพื่อศาสนา ศาสนาเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดสำหรับมนุษย์ โดย
เฉพาะอย่างยิ่งผู้นำทางศาสนาต้องยิ่งใหญ่สูงสุดกว่าทุกคนในพื้นพิภพ เพราะเป็นผู้ที่มีหน้าที่
โดยตรงในการรักษา, เชิดชู, พิทักษ์ และส่งเสริมศาสนา

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁹¹ เอ็ม เจ. ฮาร์มอน, ความคิดทางการเมืองจากเพลโตถึงปัจจุบัน, หน้า 138.

5.6 เพื่อสนองตอบอารมณ์และความรู้สึกส่วนตัวในด้านต่าง ๆ

มนุษย์แต่ละคนล้วนจะต้องมีอารมณ์ความรู้สึกส่วนตัว, มีค่านิยมและทัศนคติส่วนตัวทั้งสิ้น ผู้ที่มีอำนาจขึ้นมาแล้วก็มักจะใช้อำนาจที่ตนมีอยู่ไปสนองตอบสิ่งเหล่านี้เสมอ ที่สำคัญคือ การทำเพื่อตนเอง การทำเพื่อตนเองนี้มีหลาย ๆ ชนิด เช่น เพื่อความรัก, เพื่อปกป้องชีวิตของตนเอง, เพื่อทำลายศัตรูของตน หรือเพื่อสนองตอบสิ่งต่าง ๆ ที่ตนต้องการ การทำเพื่อส่วนตัวนี้อาจจะก่อให้เกิดความเดือดร้อนหรือไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ผู้อื่นก็ได้ การก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น เช่น การแย่งชิงทรัพย์สินของผู้อื่นมาเป็นของตน, การแย่งของรักจากผู้อื่น, การทำพันผู้อื่น เพราะความขัดแย้งบางอย่าง แต่การใช้อำนาจบางอย่างก็ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น เช่น การสั่งการให้ผู้อื่นตอบสนองความต้องการของตน ผู้ที่ทำตามอาจทำตามด้วยความเต็มใจ, สมัครงใจก็ได้

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่า นักทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ได้กล่าวถึงเป้าหมายของการใช้อำนาจไว้มากมายหลายอย่าง ในการใช้แนวคิดเหล่านี้ไปวิเคราะห์—
 วรรณกรรมนิทานอีสานนั้น ก็จะได้อาศัยทฤษฎีเหล่านี้ไปวิเคราะห์ว่า แนวคิดเกี่ยวกับอำนาจในวรรณกรรมอีสานนั้น ผู้ที่มีอำนาจเขาใช้อำนาจไปอย่างไร แต่ที่สำคัญคือจะใช้แนวคิดที่ว่าด้วยการใช้อำนาจเพื่อศาสนา, เพื่อความยิ่งใหญ่ของผู้มีอำนาจ, เพื่อสังคมและเพื่อสนองตอบอารมณ์ความรู้สึกของผู้ที่มีอำนาจเป็นสิ่งสำคัญ เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นแนวคิดทั่วไปที่ใกล้เคียงกับการใช้อำนาจในสังคมโบราณมากกว่า เมื่อเปรียบเทียบกับแนวคิดอื่น ในสังคมโบราณอิทธิพลของศาสนามีมาก ดังนั้น ผู้มีอำนาจก็ต้องใช้อำนาจภายในกรอบ—ของศาสนา, ขณะเดียวกันศาสนามีคำสอนอย่างหนึ่งให้ช่วยสังคม ดังนั้น ผู้มีอำนาจก็จะต้องใช้อำนาจของตนเพื่อสังคมด้วย อย่างไรก็ตาม ผู้มีอำนาจก็ล้วนแต่มีอารมณ์ความรู้สึกส่วนตัว มีความต้องการเป็นใหญ่ ผู้มีอำนาจก็ต้องใช้อำนาจเพื่อสิ่งเหล่านี้ด้วย ส่วนแนวคิดที่ว่าด้วยชนชั้นและการต่อสู้ทางชนชั้นนั้นคิดว่าไม่สอดคล้องกับสังคมไทยโบราณที่ไม่มีการแบ่งแยกชนชั้นในการต่อสู้ที่ชัดเจน บทบาทการใช้อำนาจจะอยู่ที่ผู้ปกครองเป็นสำคัญ ไม่ใช่อยู่ที่ชนชั้นโดยเฉพาะ การแบ่งชนชั้นตามทัศนะของมาร์กซ์ ส่วนแนวคิดที่ว่าด้วยการใช้อำนาจเพื่อกลุ่มก็ยังไม่สอดคล้องกับสังคมโบราณ เพราะแนวคิดนี้เหมาะสมกับสังคม—สมัยใหม่ที่มีการแบ่งกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมมากกว่า ส่วนในสังคมโบราณนั้นไม่มีการแบ่งกลุ่มผลประโยชน์ที่หลากหลายดังสังคมสมัยใหม่

สมมุติฐาน

1. อำนาจ เป็นความสามารถที่ประกอบด้วยคุณสมบัติที่สามารถกระทำให้ตนเอง หรือผู้ที่มีคุณสมบัตินั้นสามารถกระทำการต่าง ๆ ในสิ่งที่ตนต้องการได้ คุณสมบัตินี้ยังครอบคลุมไปถึงความสามารถที่จะกระทำให้บุคคลอื่นกระทำในสิ่งที่ตนเองต้องการได้ด้วย
2. ระบบความเชื่อทางสังคมเป็นตัวกำหนดคุณสมบัติ, ลักษณะ และปัจจัยที่ก่อให้เกิดอำนาจในสังคมนั้น ๆ
3. คุณสมบัติของอำนาจในตัวมันเอง ไม่มีความหมายทางคุณค่า (ดีหรือเลว) แต่การใช้อำนาจและผลของการใช้อำนาจต่างหากที่ทำให้เกิดผลทางคุณค่า, (ดีหรือเลว)

ประโยชน์ที่ได้รับ

1. จะทำให้เราได้เข้าใจแนวความคิดของชาวอิสานที่ปรากฏในวรรณกรรมนิทานอิสานในเรื่องที่เกี่ยวกับอำนาจว่าเป็นอย่างไร
2. จะทำให้เราเข้าใจความคิด, ความเชื่อของผู้ประพันธ์วรรณกรรม ซึ่งมีบทบาทในสังคมมาก ว่าเขาคิดอย่างไร, เชื่ออย่างไร, เขาเสนออะไรต่อสังคม, เขาชี้แนะอะไรต่อสังคมในยุคนี้
3. จะทำให้เราได้เข้าใจ แนวคิดของชาวอิสาน กับแนวคิดของตะวันตกในเรื่องเกี่ยวกับอำนาจว่าเหมือนกันหรือต่างกันอย่างไร และเพราะอะไรจึงเป็นเช่นนั้น
4. จะทำให้เราได้เข้าใจถึงการสืบทอดแนวคิดของชาวอิสานจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน ว่าปรากฏและแสดงออกอย่างไรบ้างในเรื่องที่เกี่ยวกับอำนาจ

ศูนย์วิจัยทางภาษาศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย